

บทที่ 2

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

บ้านดง¹ เป็นชุมชนบ้านป่า ในอดีตบ้านดงมีกำเนิดจากการบุกเบิกป่าเป็นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย จนกระทั่งในปัจจุบัน ชาวบ้านดงก็ยังคงใช้พื้นที่ป่าในการทำกินอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏเป็นที่บ้าน ที่นา ที่ไร่ ที่สวน รวมทั้งมีการใช้พื้นที่ที่มีสภาพป่าตามธรรมชาติในการเก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ วิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่าไม่เพียงจะแสดงออกในการใช้พื้นที่ป่าเท่านั้น แต่ยังแสดงออกในความคิด ความเชื่อ และประเพณีต่างๆ ที่ยังคงถือปฏิบัติในชุมชนอีกหลายๆประการ ในบทนี้จะศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของการใช้พื้นที่ป่า โดยจะมองว่าในเงื่อนไขที่เป็นชุมชนบ้านป่า การใช้พื้นที่ป่าเป็นสิ่งสำคัญในการก่อตัวของความสัมพันธ์ในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันการใช้พื้นที่ป่าก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขต่างๆ ทั้งจากภายในชุมชนเอง และจากภายนอกชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่ป่าในยุคต่างๆ ได้เป็นเงื่อนไขทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

การนำเสนอในบทนี้จะแบ่งเป็น 5 หัวข้อ โดยเริ่มกล่าวถึงการบุกเบิกและขยายตัวของชุมชนในพื้นที่ราบลุ่มหุบเขา เพื่อให้เห็นประวัติศาสตร์การใช้ทรัพยากรและการก่อตัวของชุมชนอื่นๆ ซึ่งจะมีผลเกี่ยวเนื่องต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบ้านดงในภายหลัง และจากนั้นจะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในยุคต่างๆของบ้านดง อันได้แก่ ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน ยุคการพัฒนาของรัฐ และยุคการแย่งชิงทรัพยากร และตามด้วยสรุปท้ายบทเป็นหัวข้อสุดท้าย

2.1 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนในที่ราบลุ่มหุบเขา

บ้านดงซึ่งเป็นหมู่บ้าน² กรณีศึกษา ตั้งอยู่ในตำบลบ้านหลวง ในอำเภอหนึ่งของจังหวัดลำพูน อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 120 กิโลเมตร มีประชากรประมาณ 219 คน คิดเป็นจำนวน 46 ครัวเรือน ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ เป็นคนไทยพื้นเมืองภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า “คนเมือง” บ้านดงได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านของทางการ ในปี พ.ศ. 2480 เดิมเป็นบ้านหมู่ที่ 11 โดยรวมกับหมู่บ้านข้าง

¹ ชื่อตำบล หมู่บ้าน และชื่อบุคคลผู้เกี่ยวข้องในวิทยานิพนธ์นี้ เป็นนามแฝงทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบที่อาจเกิดแก่ สถานที่ และบุคคลที่ถูกพาดพิงถึง

² ในวิทยานิพนธ์นี้จะใช้คำว่า “ชุมชน” และ “หมู่บ้าน” โดยปะปนกันไป เมื่อใช้คำว่า “ชุมชน” จะหมายถึงหน่วยความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งเป็นหน่วยที่ไม่จำเป็นจะต้องมีจำนวนสมาชิกที่แน่นอน และเป็นหน่วยความสัมพันธ์ที่ไม่ผูกติดกับพื้นที่ (อานันท์ 2536) และเมื่อใช้คำว่า “หมู่บ้าน” จะหมายถึง หมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2467 ซึ่งเป็นหน่วยที่มีอาณาเขตและมีประชากรที่แน่นอน

เคียง แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2516 บ้านดงได้แยกเป็นบ้านหมู่ที่ 6 ในหมู่บ้านมีวัดหนึ่งแห่งก่อตั้งปี พ.ศ.2520 ปัจจุบันมีพระจำพรรษา 1 รูป

บ้านดงจัดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆในตำบลเดียวกัน บ้านดงตั้งอยู่ในที่ราบหุบเขาระดับต่ำล ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มที่มีทิวเขาล้อมรอบ ศูนย์กลางที่ราบลุ่มเป็นที่ตั้งบ้านหลวง ซึ่งเป็นบ้านต้นกำเนิดของหมู่บ้านอื่นๆในตำบลนี้ ในที่ราบตอนกลางมีน้ำแม่ลี เป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน แม่น้ำลี้มีจุดกำเนิดที่ตำบลที่อยู่ติดกัน อยู่ห่างไปทางเหนือประมาณ 20 ก.ม. แม่น้ำลี้เมื่อไหลผ่านตำบลบ้านหลวงแล้ว ก็ไหลไปอีกประมาณ 150 ก.ม. ไปลงแม่น้ำปิงที่บ้านสบปิง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ในอดีตพื้นที่ในหุบเขาทั้งหมดเป็นป่าดิบ ปัจจุบันพื้นที่ก็ยังเป็นป่าสมบูรณ์อยู่โดยมาก การอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัด และเป็นพื้นที่ที่มีหุบเขาล้อมรอบเช่นนี้ ทำให้ตำบลบ้านหลวงจัดเป็นพื้นที่ชายขอบแห่งหนึ่งของจังหวัดลำพูน

การที่บ้านดงเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในที่ราบลุ่มหุบเขา ทำให้บ้านดงมีความสัมพันธ์ในการใช้ทรัพยากร และความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ก็ส่งผลสืบเนื่องมาถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบ้านดงในภายหลัง ดังนั้นเพื่อความเข้าใจในสาเหตุและกระบวนการของความขัดแย้งได้ชัดเจนขึ้น ในครั้งนี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนในที่ราบลุ่มหุบเขา ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ “บ้านหลวง”

“บ้านหลวง” ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่อยู่ตอนกลางของที่ราบลุ่ม มีที่นาผืนใหญ่ที่สามารถปลูกข้าวได้ดีที่สุดในตำบล บ้านหลวงเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีประชากรมากที่สุดในตำบล และได้รับการจัดตั้งจากทางการให้เป็นหมู่บ้านหลักของตำบล (เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเดียวกับตำบล) ชาวบ้านหลวงเชื่อว่าบ้านหลวงเป็นชุมชนที่มีความเป็นมายาวนานกว่า 700 ปี โดยเกิดจากการอพยพเข้ามาของชนเชื้อสายไต จากล้านช้าง คนกลุ่มนี้อพยพหนีภัยสงครามและโรคระบาดมาจากหลวงพระบาง เข้ามาทางตอนเหนือของเชียงใหม่ รอนแรมมาตามลำน้ำปิง จนมาถึงที่ตั้งบ้านหลวง ขบวนอพยพนี้เป็นขบวนของพระนางจามรี ซึ่งเป็นมเหสี หรือเป็นเชื้อสายกษัตริย์แห่งหลวงพระบาง ขบวนของพระนางจามรีมีผู้นำทางคือท้าวปงมะหาด เมื่อขบวนเดินทางมาถึงที่ตั้งบ้านหลวง ได้ตั้งค่ายพักแรมที่นี้ แต่ท้าวปงมะหาดได้ถูกแดนต่อยเสียชีวิต ลูกหลานของท้าวปงมะหาดจึงได้แยกจากขบวนลงปักหลักตั้งบ้านเรือน และพัฒนาสืบเนื่องมาเป็นบ้านหลวงในปัจจุบัน วิญญาณของท้าวปงมะหาดได้รับการอันเชิญเป็นผีอารักษ์หรือผีเสื้อบ้านคุ้มครองหมู่บ้านมาจนทุกวันนี้ ส่วนขบวนของพระนางจามรีได้เดินทางต่อ และได้ไปตั้งเมืองในที่ตั้งอำเภอลี้ในปัจจุบัน เมืองของพระนางจามรีรุ่งเรืองอยู่ระยะหนึ่ง ก่อนถูกตีแตกโดยกองทัพจากสุโขทัย (สัมภษณ์ปู่ยายสุทา อินทร์มณี)

ความเชื่อเรื่องความเป็นมาของบ้านหลวงซึ่งมีลักษณะเป็นตำนานนี้ เมื่อตรวจสอบดูกับตำราประวัติศาสตร์อาจมีความคลาดเคลื่อนหรือไม่สอดคล้องกันหลายประการ อย่างไรก็ตามพบว่าชาวบ้านไม่ให้ความสนใจ หรือไม่ประสงค์จะตรวจสอบตำนานของหมู่บ้านให้ตรงกับตำราประวัติศาสตร์

เล่มใด แต่จากตำนานนี้อาจสะท้อนให้เห็นสำนักทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านหลวงอย่างน้อย 3 ประการ ประการแรกแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับศูนย์กลางอำนาจ ซึ่งอาจเป็นศูนย์กลางอื่นที่แตกต่างจากตำราประวัติศาสตร์รับรอง ประการที่สอง ชาวบ้านหลวงมีสำนึกว่าพวกตนมีเชื้อสายชนชั้นสูงที่เป็นกษัตริย์ และประการที่สาม ชาวบ้านมีสำนึกว่าพื้นที่ป่าเป็นที่ปลอดภัยสำหรับหลบภัยสงคราม หรือการรุกรานจากอำนาจรัฐที่มีอำนาจมากกว่า เป็นพื้นที่ที่สามารถบุกเบิกยังชีพ หรืออีกนัยหนึ่ง ป่าเป็นที่พึ่งของคนทุกข์ยากที่ประสบความเดือดร้อน

ในบ้านหลวงยังมีหลักฐานที่แสดงนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์บางประการ คือในที่นาตอนกลางของบ้านหลวง (ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าทุ่งหลวง) มีวัดร้างแห่งหนึ่ง ที่วัดมีเจดีย์ซึ่งเป็นศิลปะแบบชาวลัวะ หรือชาวละว้า คาดว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 700 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าที่ตั้งบ้านหลวงเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวลัวะ หรือละว้ามาก่อน แต่ก็ไม่ทราบว่าจะชนกลุ่มนี้ได้สูญหายไปเพราะสาเหตุใด (อาจจะสูญหายไปเพราะโรคระบาด หรือถูกกลุ่มชนที่มาจากที่หลังขับไล่) ที่วัดร้างแห่งนี้ชาวบ้านบอกว่ามีผีคู่ เคยมีพระจะมาบูรณะเป็นวัดขึ้นใหม่หลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถทำได้ ในแต่ละปีคือในวันพระกลางเดือนพฤษภาคม จะมี “พิธีแห่ช้างเผือก” ซึ่งเป็นพิธีขอฝน โดยชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะใช้ไม้ไผ่และฝ้ายประดิษฐ์เป็นรูปช้างเผือกขนาดย่อมๆ และแห่มาจากแต่ละหมู่บ้าน เพื่อมาทำพิธีที่เจดีย์โดยพร้อมเพรียงกัน ชาวบ้านอธิบายว่าสาเหตุที่แห่ช้างเผือกเพราะ ช้างเป็นพาหนะของพระนางจามเทวี (แห่งแคว้นหริภุญชัย) ที่ทรงมาบูรณะเจดีย์แห่งนี้ในอดีต (เจดีย์จึงมีศิลปะแบบอื่นผสมผสานกับศิลปะของลัวะดั้งเดิม) เมื่อพิจารณาการทำพิธีโดยพร้อมเพรียงกันของชาวบ้านทั้งตำบล ในทุ่งหลวงซึ่งเป็นผืนนาที่สำคัญที่สุดในตำบล ในขณะที่เมื่อมองเห็นว่าในชุมชนมีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรอยู่สูงทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะเห็นว่าพิธีแห่ช้างเผือกที่เจดีย์เก่าแห่งนี้ มีการคัดสรรคัมภีร์และผสมผสานพิธีกรรมและความเชื่อหลายอย่างเข้าด้วยกัน เพื่อลดทอนหรือจัดการความขัดแย้งทางสังคม อย่างน่าสนใจ

กลับมาพิจารณาการขยายตัวของชุมชนบ้านหลวง หลังจากตั้งถิ่นฐานในสมัยพระนางจามรีแล้ว ได้เกิดการขยายตัวของประชากรและชุมชน ซึ่งได้ดำเนินไปภายใต้ความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกชุมชนสองประการคือ อำนาจรัฐ และการค้าขาย

การสัมพันธ์กับอำนาจรัฐในประการแรกปรากฏในการทำไม้ ในบ้านหลวงในราวปี พ.ศ. 2447 ได้มีการทำไม้สักของบริษัทบอมเบย์-เบอร์มา (ของชาวอังกฤษ) ซึ่งได้รับสัมปทานทำไม้ในฝั่งขวาแม่น้ำปิง ที่มีแปลงทำไม้แผ่มาถึงอำเภอลี้ รวมถึงบริเวณบ้านหลวงด้วย การทำไม้ยุคนี้เกิดขึ้นหลังจากที่เมืองลำพูน (พร้อมกับหัวเมืองภาคเหนืออื่นๆ) ได้ตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรสยามแล้ว ซึ่งอำนาจในการทำไม้ของเจ้าหัวเมืองภาคเหนือ ก็ได้ถูกโอนไปอยู่ในการควบคุมของส่วนกลาง การทำไม้ได้ก่อผลเปลี่ยนแปลงในบ้านหลวงหลายประการ นับจากที่ชาวบ้านหลวงจำนวนมากได้เข้าเป็นลูกจ้างในปางไม้ ทั้งในลักษณะรับจ้างแรงงานต่างๆ และเป็นความจำต้อง ในปัจจุบันในบ้านหลวงยังมีผู้มิประสบการณ์เป็นความจำต้อง และผู้ที่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่วหลายท่าน การทำไม้จัด

เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้านในยุคนี้ การทำไม้ยังมีส่วนช่วยให้การบุกเบิกป่าเป็นที่ทำกินสามารถทำได้ง่ายขึ้น จึงปรากฏว่าเมื่อมีการตัดไม้ออกไปแล้วชาวบ้านจะเข้าจับจองพื้นที่ทำกินต่อ ซึ่งในยุคนี้รัฐก็ไม่ได้หวงห้ามการจับจองที่ทำกินแต่อย่างใด นอกจากนี้ การทำไม้ยังเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดผู้คนจากถิ่นต่างๆ ให้เข้ามาทำงาน ทำให้ประชากรในบ้านหลวงขยายตัวมากขึ้น และมีผู้คนจากถิ่นอื่นเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบ้านหลวงหลากหลายขึ้น

ความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐในประการต่อมา ปรากฏในการถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของเมืองลำพูน พร้อมกับการเก็บส่วยของส่วนกลาง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน และได้ทำให้หัวเมืองภาคเหนือมีฐานะเป็นมณฑลของรัฐส่วนกลาง ในขณะที่ชุมชนต่างๆ ก็ถูกจัดเป็นหน่วยการปกครองของเมืองต่างๆ ชาวบ้านหลวงจำได้ว่าในบ้านหลวงมีการแต่งตั้งตัวแทนของทางราชการจากชาวบ้าน ในตำแหน่งที่อาจเทียบได้กับกำนันในปัจจุบัน ตัวแทนของทางราชการท่านแรกมีชื่อว่า “ขุนปวง” (อาจจะเป็นชื่อตำแหน่งก็ได้) หลังจาก ขุนปวงแล้วก็มีตัวแทนท่านอื่นๆ ได้รับการแต่งตั้งสืบมา ในทัศนะของชาวบ้านการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองลำพูนหรือของส่วนกลาง มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ในแง่ดีชาวบ้านกล่าวว่า ทางกรมได้ช่วยดูแลความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ช่วยเป็นตัวกลางในการตัดสินคดีความในกรณีที่ชาวบ้านตกลงกันไม่ได้ และที่สำคัญคือให้คำปรึกษาและอำนวยความสะดวกในการสร้างเมืองฝาย ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านหลวงในเวลาต่อมา ในประการหลังนี้อาจแปลความหมายได้ว่า อำนาจรัฐได้ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกปลอดภัยและมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต จึงได้เกิดการสร้างเมืองฝาย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการปักหลักอย่างถาวร

ในแง่ผลเสียนั้นเกิดจากการเรียกเก็บส่วยของทางการ จากช่วงแรกๆ ที่เป็นการเก็บส่วยของป่าซึ่งชาวบ้านไม่เดือดร้อนมากนัก แต่ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2443 รัฐได้หันมาเก็บภาษีค่าหัว โดยกำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุ 18 - 60 ปี ต้องเสียเงินแทนการถูกเกณฑ์ปีละ 4 บาท ซึ่งนับเป็นเงินที่สูงมากสำหรับชาวบ้านในขณะนั้น ทำให้ชาวบ้านต้องชวนชวหายหาเงินด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการไปรับจ้าง ไปค้าขาย หรือปลูกพืชบางชนิดเพื่อขาย อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ใช้วิธีผลัดผ่อนหรือหลบเลี่ยง โดยเจ้าหน้าที่ผ่อนปรน หรือมิเช่นนั้นก็ไม่อาจติดตามลงโทษได้มากนัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่ชายขอบเช่นในบ้านหลวง อำนาจรัฐเหนือท้องถิ่นมีอยู่เบาบางเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ที่ใกล้ศูนย์กลาง³

ในด้านความสัมพันธ์กับการค้าปรากฏใน “การค้าวัวต่าง” จากการศึกษาของ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2524) พบว่าการค้าวัวต่างในภาคเหนือมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังราย แต่ก็ได้เฟื่องฟูขึ้นหลังสมัย

³ การเก็บภาษีค่าหัวอาจเปรียบเทียบกับงานศึกษาของ พรใจ เต็มวารี (2535) ซึ่งศึกษาในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในชุมชนที่อยู่ใกล้ศูนย์อำนาจรัฐ การเก็บภาษีค่าหัวเป็นไปอย่างเข้มงวด มีผลทำให้ชาวบ้านต้องหันมาปลูกข้าวเพื่อขาย มีชาวบ้านจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดิน จากการขายที่นาเพื่อนำเงินมาเสียภาษี และมีจำนวนมากต้องอพยพหนีเข้าป่าเพื่อหลีกเลี่ยงการเสียภาษี

รัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการเลิกทาส ทำให้ราษฎรสามารถเดินทางและประกอบอาชีพได้อิสระขึ้น พ่อค้าวัวต่าง มักจะเป็นชาวนา ที่เมื่อว่างจากการทำนาก็จะออกค้าขาย เส้นทางค้าขายหลักของพ่อค้าวัวต่างคือเส้นทางระหว่างเมือง มะละแหม่งในพม่า กับญวนนาน ซึ่งมีเส้นทางย่อยๆหลายทางพาดผ่านดินแดนตอนเหนือของไทย พ่อค้าวัวต่างจะเป็นพ่อค้าคนกลางที่นำสินค้าจากในพื้นที่ป ซึ่งป็นของป่า ออกไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าจากเมืองท่า คือที่มะละแหม่ง ซึ่งจะเป็นสินค้าอุตสาหกรรมหรือสินค้าหายาก เช่น ไม้ขีด เครื่องมือโลหะ เกลือ บ้านหลวงนับเป็นทางผ่านของพ่อค้าวัวต่างมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ขบวนวัวต่างที่ผ่านบ้านหลวงจะเป็นขบวนที่เดินทางระหว่าง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน กับ อำเภอดงหลวง จังหวัดลำปาง สินค้าเข้าที่สำคัญของบ้านปวงคือเมียง และเกลือ ส่วนสินค้าออกที่สำคัญ คือ พริก และ น้ำมัน ปัจจุบันในตำบลบ้านหลวงยังมีพ่อค้าวัวต่างที่ยังมีชีวิตอยู่หลายท่าน การค้าวัวต่างที่กล่าวนั้นนอกจากเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ชุมชนสัมพันธ์กับภายนอกแล้ว ยังเป็นช่องทางที่ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในตำบลบ้านหลวงมากขึ้นและหลากหลายมากขึ้นด้วย

ในบริบทการสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกดังกล่าว ประชากรในบ้านหลวงได้ขยายตัวสูงขึ้นและเกิดการขยายตัวของชุมชนและที่ทำกิน การขยายตัวเกิดขึ้นทั้งในที่ราบตอนกลาง และที่ราบและที่ดอน ในบริเวณชายขอบ

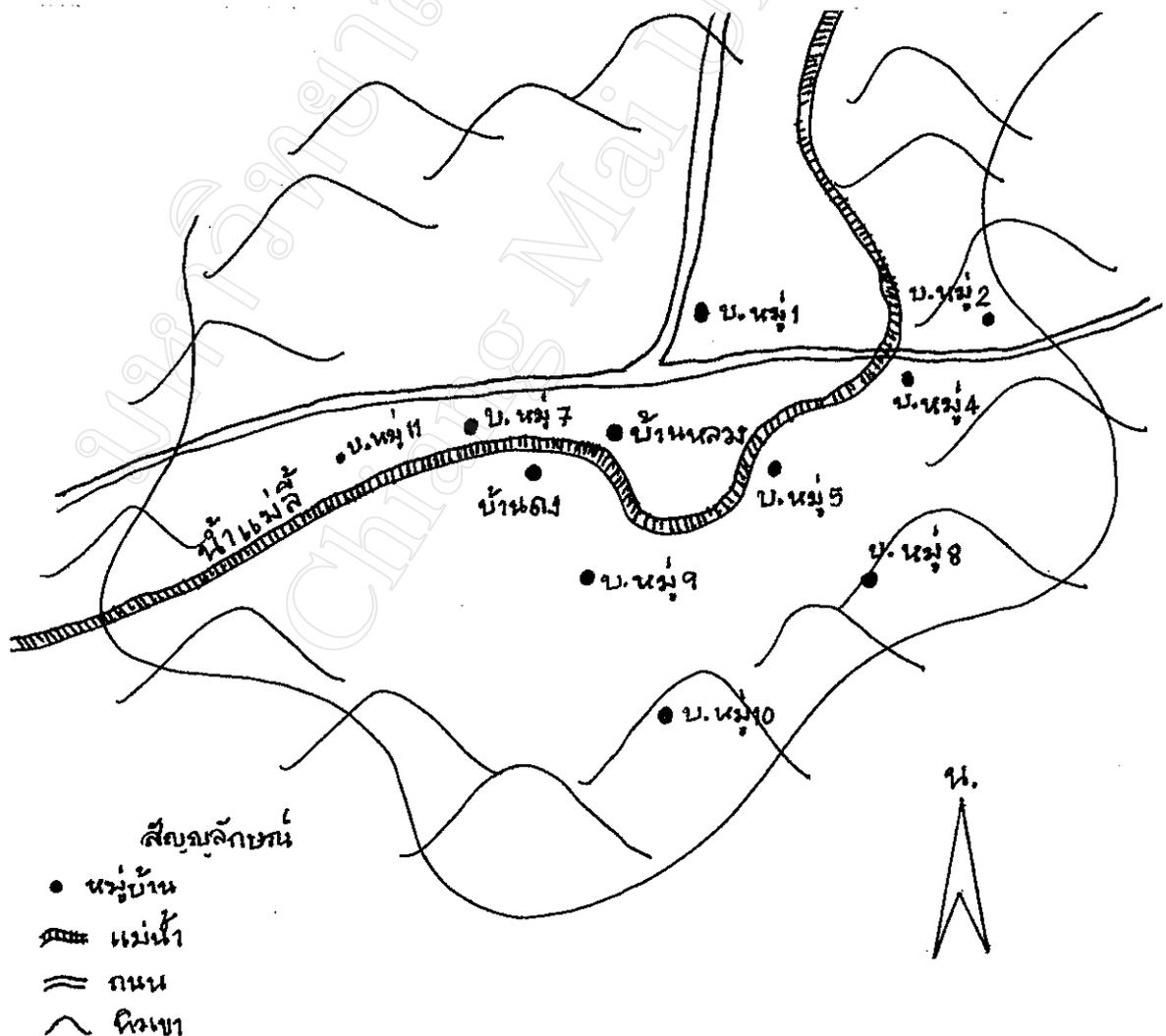
ในบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลาง ดังได้กล่าวแล้วว่าชาวบ้านได้เลือกบริเวณนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เนื่องจากการเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมปลูกข้าว ชาวบ้านได้ใช้ที่ราบลุ่มในการทำนา แต่หลังจากนั้นเมื่อประชากรมากขึ้น (มีแรงงานมากขึ้น) และมีความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิต ก็ได้เกิดการร่วมมือกันสร้างเหมืองฝาย เพื่อการทดน้ำเข้าที่นา การสร้างเหมืองฝายเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2400 (ซึ่งอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 6) ในยุคนี้มีผู้นำการสร้างเหมืองฝายคือ “พญาเขื่อนแก้ว” การสร้างเหมืองฝายของชาวบ้านประสบความสำเร็จมาก เพราะขาดเทคโนโลยีในการวัดระดับความสูงต่ำของพื้นดิน มีการขุดฝายลงผิวดินถูกหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ ตามตำนานของชาวบ้านหลวง พระยาเขื่อนแก้ว ได้ไปขอคำปรึกษาจากข้าหลวงผู้ปกครองเมืองลี้ผู้มีบุญญาฤทธิ์ (ชาวบ้านบางท่านว่าเป็นเจ้าข้อมือเหล็ก บางท่านว่าเป็นเจ้าเตี้ยดำ ข้อมูลไม่ตรงกัน ?) ท่านข้าหลวงจึงให้คำเสียดทานมา ชาวบ้านได้ทำตามนั้นจนสามารถสร้างฝายทดน้ำได้ในที่สุด ฝายที่สร้างขึ้นเรียกว่า “ฝายหลวง” และหลังจากนั้นชาวบ้านได้บุกเบิกที่นาในที่ราบตอนกลาง ต่อมาเรียกว่า “ทุ่งหลวง”

ส่วนในบริเวณที่ราบและที่ดอนที่อยู่บริเวณชายขอบของที่ราบตอนกลาง แต่เดิมชาวบ้านใช้พื้นที่นี้ในการทำไร่ปลูกข้าวเสริมจากการปลูกในที่นา พร้อมกับใช้เป็นที่เก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ แต่หลังจากที่ประชากรมากขึ้นและมีการบุกเบิกที่นาจนเต็มทุ่งหลวง ก็เริ่มปรากฏการขยับขยายตัวของชุมชน คือชาวบ้านได้ออกมาตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบลุ่มซึ่งมีพื้นที่ขนาดเล็กลง หรือเป็นที่ดอนที่อยู่บริเวณขอบกระทะ โดยเกิดขึ้นในลักษณะที่ชาวบ้านชวนกันออกไปตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มเล็กๆ พร้อมกับใช้พื้นที่ในการทำไร่ แต่ต่อมาเมื่อประชากรมากขึ้นก็ชวนกันสร้างเหมืองฝายและบุกเบิกที่นา

กลายเป็นชุมชนถาวรสืบมา (แต่การสร้างเหมืองฝายและบุกเบิกที่นาก็จะกระทำได้ในพื้นที่ที่เหมาะสมคือไม่สูงชันมากเกินไป ซึ่งหมายความว่าบางชุมชนอาจต้องหาทางออกในการปลูกข้าวอย่างอื่น เช่น ทำนาขั้นบันได หรือทำไร่เป็นหลัก) กระบวนการนี้คือกระบวนการขยายตัวของชุมชนต่างๆในบ้านหลวง จนกระทั่งเป็นชุมชนหมู่บ้านจำนวน 10 ชุมชนในปัจจุบันนี้

สำหรับบ้านดง ก็เป็นชุมชนหนึ่งในกระบวนการขยายตัวนี้ บ้านดงตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านหลวง อยู่อีกฝั่งของลำน้ำลี่ พื้นที่บ้านดงเคยเป็นที่ทำไร่ เลี้ยงวัว และเก็บหาอาหารของชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆมาเป็นเวลานาน แต่ยังไม่ค่อยมีผู้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยจนกระทั่งเมื่อ 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้ ซึ่งนับว่าเป็นบ้านที่ก่อตั้งเป็นอันดับท้ายสุดในตำบลนี้ หลังจากมีผู้มาตั้งบ้านเรือนก็มีผู้อพยพตามมาเรื่อยๆ มีการปักหลักถาวร มีลูกหลานกำเนิดขึ้น ชุมชนบ้านดงได้มีชีวิต และเติบโตขึ้นพร้อมกับพัฒนาการของใช้พื้นที่ป่าทำกินเป็นลำดับ

แผนที่ 2.1 ที่ตั้งหมู่บ้านในตำบลบ้านหลวง

2.2 ยุคตั้งถิ่นฐานบ้านดง (พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2517)

ยุคตั้งถิ่นฐานของบ้านดงกำเนิดขึ้นบนพื้นฐานของการใช้พื้นที่ป่า ซึ่งมีเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการแรก เป็นช่วงที่มีการขยายตัวของ การแสวงหาที่ทำกินผืนใหม่ โดยเฉพาะที่นา ในขณะที่ที่ตั้งบ้านดงเป็นที่ราบผืนท้ายๆที่เหลืออยู่ในหุบเขาย่างหลาง ประการที่สอง สภาพกายภาพของที่ตั้งบ้านดง เป็นพื้นที่ที่มีที่ราบลุ่มผืนเล็กๆ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดอนและป่า ประการที่สาม เป็นเงื่อนไขเชิงบวกสำหรับการบุกเบิกที่ทำกินของชาวบ้าน คือในยุคนี้การควบคุมและจัดการพื้นที่ป่าของรัฐยังไม่เข้มงวด ทำให้ชาวบ้านยังสามารถบุกเบิกที่ทำกินได้อย่างอิสระ

ภายใต้เงื่อนไขทั้ง 3 ประการ ได้เกิดเหตุการณ์ซึ่งอาจแยกพิจารณาได้เป็น 3 ประการคือ การบุกเบิกจับจองที่ราบลุ่ม การใช้ที่ดอน และการทำไม้เถื่อน

ประการแรก การบุกเบิกจับจองที่ราบลุ่ม ได้กล่าวมาแล้วว่าการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของบ้านดงเกิดขึ้นในบริบทของการแสวงหาที่ราบลุ่มผืนใหม่ในการทำนาของประชากรในบ้านดง ความต้องการที่ราบลุ่มได้มุ่งตรงมายังที่ราบลุ่มบ้านดง ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มผืนท้ายๆของหุบเขา ในแง่กายภาพของที่ราบลุ่มบ้านดง กลับเป็นพื้นที่ที่มีที่ราบลุ่มขนาดเล็ก (รวมแล้วมีเนื้อที่ประมาณ 400 ไร่) มีลักษณะเป็นแนวยาวแคบๆอยู่ติดลำน้ำลำทางตอนเหนือของหมู่บ้าน แนวแคบพาดยาวจากตะวันออกไปตะวันตก พื้นที่ห่างจากลำน้ำออกมาจะเป็นที่ดอนสูงชันและเป็นป่าเขาทางด้านหลัง ความต้องการพื้นที่ที่มีสูง ในขณะที่ที่ราบลุ่มมีจำกัดทำให้การบุกเบิกจับจองพื้นที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

ลุงตุ่น ชาวบ้านวัยกลางคนท่านหนึ่งได้เล่าว่า พ่อของลุงเป็นคนรุ่นบุกเบิกบ้านดง เดิมพ่อของลุงตุ่นอยู่ที่บ้านหลาง แต่เมื่อเริ่มเห็นว่าที่นาและที่บ้านเริ่มคับแคบก็ได้ชักชวนเพื่อนบ้านจำนวน 5 - 6 ครอบครัวออกมาบุกเบิกที่ทำกินในบ้านดง ซึ่งก่อนหน้าก็เป็นที่ทำไร่ เลี้ยงวัว และเก็บหาอาหารของคนเหล่านี้มาก่อน บรรพบุรุษรุ่นบุกเบิกได้ออกมาตั้งบ้านเรือนพร้อมกับบุกเบิกจับจองที่ทำกินในที่ราบลุ่ม การบุกเบิกในช่วงแรกมีลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครอบครัว เมื่อโค่นต้นไม้แล้วก็ใช้พื้นที่ในการทำไร่กันไปก่อน การบุกเบิกในช่วงนี้แต่ละครอบครัวมีความพยายามจะบุกเบิกจับจองพื้นที่ให้ได้มากที่สุด เนื่องจากมีความคาดหวังว่าในอนาคตจะบุกเบิกเป็นที่นา การที่แต่ละครอบครัวพยายามจับจองพื้นที่ให้ได้มากที่สุดประกอบกับมีครอบครัวอื่นๆย้ายเข้ามาเพิ่มอีก ทำให้ในช่วงเวลาประมาณ 10 ปี (พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2490) พื้นที่ราบริมน้ำลำก็ถูกจับจองไปจนหมด และหลังจากนั้นอีกประมาณ 10 ปี เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นอีกและมีความพร้อมในด้านอื่นๆ ชาวบ้านดงก็ได้ร่วมมือกันสร้างเหมืองฝายและบุกเบิกที่นา ทำให้ที่ราบลุ่มผืนดังกล่าวเป็นที่ทำกินถาวรสืบมาถึงปัจจุบันนี้

การสร้างเหมืองฝายและบุกเบิกที่นา ในปี พ.ศ. 2503 นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญของชาวบ้านดง ที่แสดงถึงความร่วมมือกัน ความพยายามปรับปรุงการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ตลอดจนแสดงให้เห็นความขัดแย้งบางประการที่เริ่มมีขึ้นกับชาวบ้านหลาง จึงจะกล่าวถึงรายละเอียดในการสร้างเหมืองฝายและบุกเบิกที่นาไว้ในที่นี้

“เหมืองฝาย” คือระบบชลประทานของชาวบ้าน ฝายคือทำนบที่สร้างขวางลำน้ำเพื่อทดน้ำให้มีระดับสูงขึ้นก่อนปล่อยเข้าเหมือง ส่วนเหมืองก็คือคลองส่งน้ำไปในที่นา ตามลำดับชาวบ้านจะสร้างเหมืองฝายให้เสร็จ หลังจากนั้นก็จะปรับพื้นที่ให้เป็นที่ราบและทำคันนาเป็นที่นา ซึ่งเรียกว่าการบุกเบิกที่นา หรือ “กีดนา” เหมืองฝายเป็นนวัตกรรมทางการผลิตในสังคมปลูกข้าว ที่พบทั่วไปในหมู่บ้านภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมิภาคในพื้นที่สูงมีแม่น้ำไหลเชี่ยว เพราะต้องการเก็บกักน้ำไว้เพื่อทำนา

ในการเลือกทำเลสร้างฝายของชาวบ้านดั้ง แต่แรกชาวบ้านตั้งใจจะสร้างฝายขวางลำน้ำทางทิศตะวันออกของที่ราบลุ่ม เพื่อให้ได้พื้นที่รับน้ำมากที่สุด โดยเฉพาะพื้นที่ทางตะวันออกของที่ราบซึ่งดินดีที่สุด แต่ก็ถูกคัดค้านจากชาวบ้านหลวง เพราะหากสร้างฝายที่ดังกล่าว จะทำให้น้ำหน้าฝายไหลป่าเข้าท่วมที่นาของบ้านหลวงซึ่งอยู่อีกฝั่งของลำน้ำ (ทุ่งหลวง) มีการต่อรองกัน จนในที่สุดชาวบ้านดั้งต้องเลื่อนจุดก่อสร้างไปทางทิศตะวันตกมากขึ้น (ดูแผนที่ 2.2) ทำให้ได้พื้นที่รับน้ำลดลง และเป็นเหตุการณ์ความขัดแย้งครั้งหนึ่งระหว่างบ้านดงกับบ้านหลวง ซึ่งถือเป็นบ้านที่พี่น้อง

การสร้างเหมืองฝายเป็นงานที่ยากลำบากและต้องใช้เวลายาวนาน ในการสร้างฝายชาวบ้านจะขุดลอกลำน้ำตรงจุดที่เป็นหน้าฝายให้ลึกลง ตัดไม้จากป่าขนาดต่างๆ มาตอกลงในน้ำในแนวตั้งให้มีลักษณะขั้วสานกันเป็นทำนบหรือตัวฝาย (เรียกว่าการตีฝาย) การสร้างฝายในบางกรณีอาจไม่สามารถทดน้ำไปในพื้นที่ราบลุ่มได้ตามต้องการ เพราะข้อจำกัดในการวัดระดับน้ำกับความสูงของพื้นที่พื้นที่ที่จะบุกเบิกเป็นที่นา การทำฝายบางครั้งจึงเป็นการลองผิดลองถูก เมื่อสร้างฝายแล้วก็ขุดลำเหมืองไปในพื้นที่ที่กำหนดว่าจะบุกเบิกเป็นที่นา การขุดลำเหมืองในบ้านดงมีอุปสรรคมากเพราะพื้นดินมีหินอยู่มาก ประกอบกับที่ราบลุ่มมีน้อยและเป็นแนวแคบๆตามลำน้ำ หากต้องการสร้างฝายให้ได้ทีนน้ำ (รองรับน้ำ) มาก ก็ต้องทดน้ำหน้าฝายให้สูงมากๆ ทำเหมืองผ่านไปในที่ดอน แล้วจึงปล่อยน้ำลงมา ดังนั้นชาวบ้านดงได้ทำเหมืองผ่านที่ดอนแล้วปรับที่ดอนให้เป็นนาขั้นบันได และปล่อยน้ำจากเหมืองลงมาเป็นขั้นๆ ในการขุดเหมืองผ่านที่ดอนที่มีหินมาก จะใช้ท่อนซุงขนาดใหญ่สุมไฟเผาหินให้ร้อนแดง ใช้น้ำราดทันทีให้หินแตก แล้วใช้ฆ้อนทุบ แล้วจึงทำการขุดไปที่ละน้อย ทำให้การสร้างเหมืองฝายดำเนินไปอย่างช้าๆ

การสร้างเหมืองฝายจะทำกันประมาณ 6 - 10 เดือนต่อปี จะเว้นในช่วงฤดูปลูกข้าวเพื่อให้ชาวบ้านไปปลูกข้าวกิน เมื่อชาวบ้านร่วมกันสร้างเหมืองฝายเสร็จแล้ว จึงจะบุกเบิกที่นา (ในระหว่างบุกเบิกที่นา ซึ่งไม่สามารถใช้พื้นที่ปลูกข้าวได้ตามปกติ ชาวบ้านจะหันไปใช้ที่ดอนทำไร่ปลูกข้าวกิน หรือคนมีที่นาในบ้านอื่น เช่นที่บ้านหลวงก็ไปปลูกข้าวในที่ตั้งกล่าว) การสร้างเหมืองฝายนับเป็นการระดมแรงงานในระดับชุมชน การเป็นผู้ร่วมก่อสร้างหรือเป็นสมาชิกเหมืองฝายจะถือตามหน่วยครอบครัว เหมืองฝายถือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน เมื่อสร้างเหมืองฝายเสร็จแล้วมีการก่อตั้งองค์กรเหมืองฝายทำหน้าที่จัดสรรน้ำให้สมาชิก โดยถือหลักการได้รับผลตอบแทนตามการใช้แรงงาน โดยควบคู่ไปกับหลักความเท่าเทียมกัน คือเหมืองฝายจะจ่ายน้ำให้กับสมาชิกที่ที่ได้มาใช้แรงงานในการสร้างเหมือง

ฝ่ายมาก เป็นจำนวนมาก โดยมีสิทธิการใช้น้ำในที่นาหลายแปลง ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงการเฉลี่ยน้ำให้สมาชิกได้ใช้น้ำในการผลิตอย่างพอเพียง ไม่ให้ผู้นหนึ่งผู้ใดได้รับความเดือดร้อน และในขณะที่สมาชิกได้รับประโยชน์จากเหมืองฝ่าย สมาชิกก็มีหน้าที่มาใช้แรงงานบำรุงรักษาเหมืองฝ่ายในโอกาสต่างๆด้วย เช่นในการขุดลอกลำเหมือง และการซ่อมแซมฝ่ายประจำปี ระบบเหมืองฝ่ายจึงนับเป็นการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและการยึดหลักความเป็นธรรม ที่กำเนิดขึ้นในประวัติการใช้พื้นที่ป่าของชาวบ้าน (ดู อุไรวรรณ 2527)

การสร้างเหมืองฝ่ายและบุกเบิกที่นาในบ้านดงครั้งนี้ กว่าจะเสร็จสมบูรณ์ใช้เวลาประมาณ 15 ปี ได้พื้นที่กินน้ำประมาณ 300 ไร่ ชาวบ้านเรียกฝ่ายตัวนี้ว่า “ฝ่ายวังย่น” ทุ่งนาที่กินน้ำเรียกว่า “ทุ่งวังย่น” หรือ “ทุ่งใต้” แต่เป็นเคราะห์ของชาวบ้านดงปรากฏว่าฝ่ายวังย่นใช้ได้ไม่กี่ปีสายน้ำกลับเซาะตลิ่งและไหลอ้อมฝ่าย ฝ่ายใช้การไม่ได้ (ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำแวน”) ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนไม่มีสามารถปลูกข้าวได้อยู่หลายปี (ตั้งนั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างเหมืองฝ่ายอีกครั้ง โดยได้สร้างในจุดที่ต้องการจะสร้างครั้งแรก แต่ก็ได้ลดสันฝ่ายให้ต่ำลงเพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อน้ำของชาวบ้านหลวงมากนัก การสร้างเหมืองฝ่ายครั้งนี้ใช้เวลาเพียง 4 - 5 ปี เพราะได้รับการช่วยเหลือจากทางการ ฝ่ายที่สร้างใหม่นี้ชาวบ้านเรียกว่า “ฝ่ายท่าข้ามช้าง” หลังจากสร้างเหมืองฝ่ายเสร็จก็บุกเบิกที่นาใหม่ได้พื้นที่กินน้ำประมาณ 100 ไร่ ชาวบ้านเรียกที่นาผืนนี้ว่า “ทุ่งโป่ง” หลังจากนั้นชาวบ้านได้ขุดลำเหมืองขุดใหม่เข้าเชื่อมต่อ กับลำเหมืองขุดเดิม (เหมืองฝ่ายวังย่น) ทำให้ได้ที่น้ำที่กินน้ำจากเหมืองฝ่ายหรือเรียกว่า “น่าน้ำเหมือง” จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 400 ไร่)

ประการที่สอง การใช้ที่ดิน พื้นที่ดอนเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้พร้อมๆกับที่ราบลุ่ม แต่มีความสำคัญและถูกใช้ไปในอีกลักษณะหนึ่ง ในแง่กายภาพของที่ดินในบ้านดงนั้นได้กล่าวไปแล้วว่า เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชน คือพื้นที่ที่นอกเหนือจากที่ราบลุ่มก็จะเป็นที่ดินที่สูงชันทางทิศใต้มีสภาพเป็นป่าเขา ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของที่ดินบ้านดงคือ เป็นพื้นที่ที่ดินไม่ดี ไม่เหมาะกับการเพาะปลูกคือมีกรวดหินแซมปนมาก พื้นที่ก็มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง สลับกับป่าเบญจพรรณ ในยุคนี้สภาพป่ายังคงสมบูรณ์อยู่มาก

การใช้ที่ดินอาจจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ การใช้ทำไร่ และการเก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์

การใช้ทำไร่ การทำไร่เป็นกิจกรรมสำคัญของครอบครัวในการปลูกข้าวเสริมจากการปลูกในที่นา โดยปกติครอบครัวหนึ่งนอกจากจะมีที่นาไปปลูกข้าวแล้ว จะบุกเบิกที่ไร่ไว้ด้วยเพื่อให้มีที่ปลูกข้าวเสริมให้พอเพียง ดังนั้นครอบครัวที่มีน้าน้อยก็มีแนวโน้มจะบุกเบิกที่ไร่ไว้หลายแปลง (หรือบางครอบครัวที่อพยพเข้ามาทีหลัง เมื่อไม่สามารถมีที่นาก็ต้องอาศัยที่ไร่ปลูกข้าวกินเป็นหลัก) ในแง่เทคนิคการทำไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับการทำนา การทำไร่ต้องใช้แรงงานมากกว่า และได้ผลตอบแทนน้อยกว่า ในการทำไร่จะต้องตัดฟันและเผาที่เพื่อเตรียมพื้นที่ทุกปี หลังจากหยอดเมล็ดข้าวก็ต้องคอยถางหญ้าซึ่ง

จะเติบโตอย่างรวดเร็ว แล้วปล่อยให้ข้าวเติบโตตามวิถีธรรมชาติจากฝนฟ้าอากาศ ในการทำไร่ชาวนบ้านจะใช้วิธีการเพาะปลูกอย่างหมุนเวียน คือจะทำไร่ในพื้นที่หนึ่งในปีหนึ่ง เมื่อทำการผลิตได้ปีหรือสองปีก็จะเว้นที่ไว้ เพื่อให้พื้นที่คืนสภาพป่า เป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินตามธรรมชาติ แล้วหลังจากนั้นจึงจะวนกลับมาใช้ใหม่ในหลายปีต่อมา อย่างไรก็ตามการทำไร่มีข้อดีประการหนึ่งคือ ในที่ไร่จะมีพืชพรรณหลากหลายชนิดซึ่งเป็นพืชอาหารขึ้นตามธรรมชาติ เช่นบวบ แตง มัน พริก มะเขือ ผักกาด ฯลฯ ซึ่งเป็นทั้งความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาด้วยธรรมชาติในที่ไร่ และเป็นอาหารที่สำคัญสำหรับครอบครัว

ในด้านของการใช้พื้นที่ในยุคนี้พบว่า จากการที่พื้นที่ดอนในบ้านดงดินไม่ดี ชาวนบ้านดงจึงพากันเดินทางข้ามหุบเขาไปแสวงหาที่ทำอะไรซึ่งมีที่ดินดีกว่า คือในเขตชุมชนที่อยู่ติดกันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ชาวนบ้านเรียกว่า “ป่าแม่ทาน” (ปัจจุบันขึ้นกับตำบลแห่งหนึ่งในอำเภอลี่) ที่ป่าแม่ทานจึงนับว่าเป็นพื้นที่ทำไร่ที่สำคัญของชาวนบ้านดง ทำให้ชาวนบ้านดงสามารถผลิตข้าวได้พอเพียงต่อการบริโภคในครอบครัว และยังมีผู้ทะยอยอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบ้านดงในยุคนี้แม้ว่าที่ราบลุ่มได้ถูกจับจองไปหมดแล้วก็ตาม

ในการใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ ปรากฏในรายละเอียดหลายประการดังนี้

การเก็บหาอาหารในป่า การเก็บหาอาหารเป็นที่มาของอาหารในครอบครัว ชาวนบ้านกล่าวว่าเมื่อก่อนใช้เงินซื้ออาหารน้อยมาก อาหารที่ได้ล้วนมาจากป่า การเก็บหาอาหารในยุคนี้มีทั้งการล่าสัตว์และเก็บหาพืชที่กินได้เช่น แก้ง หมูป่า นก หนู งู อึ่งอ่าง ฯลฯ (ในยุคนี้ยังมีเสือและช้าง แต่สัตว์ทั้งสองก็ลดลงเป็นลำดับ) ส่วนอาหารประเภทพืชจะเก็บได้ในพื้นที่ต่างๆซึ่งจะมีตามฤดูกาล อาหารที่เก็บจากป่ามีมากมายหลายชนิด เช่นเห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ไช้ผดแดง เฉพาะเห็ดนั้นก็มี เกือบ 10 ชนิด เช่น เห็ดถอบ เห็ดหล่ม เห็ดไซ่ห่าน ฯลฯ ชาวนบ้านยังพบว่าพืชหลายชนิดมีคุณสมบัติเป็นยารักษาโรคและใช้บำรุงร่างกายได้ เช่นรางจืด รากไม้ ใบไม้อีกหลายชนิด

การใช้ไม้ใช้สอย ที่สำคัญคือการใช้สร้างบ้าน ในการตัดไม้สร้างบ้านชาวนบ้านจะขอแรงเพื่อนบ้าน จะตัดไม้ในป่าโดยใช้เลื่อยมือ แล้วแปรรูปให้มีขนาดเล็กลง บรรทุกใส่เกวียนใช้วัวลากออกมา หรืออาจใช้ช้างลากออกมา ในสมัยนี้ชาวนบ้านจะไม่ตัดไม้บริเวณขุนน้ำ (ต้นน้ำ) เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผี เป็นพื้นที่หวงห้าม การตัดไม้ในป่าชาวนบ้านจะบวงสรวงขอผีซึ่งดูแลรักษาป่าก่อน การใช้ไม้ใช้สอยอีกลักษณะหนึ่งคือการเก็บมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ เช่นเครื่องจักสาน เครื่องมือหาปลา ก็ทอผ้า คอกสัตว์ ฯลฯ รวมทั้งเก็บมาทำฟืนหุงหาอาหาร การใช้ไม้ฟืนนับเป็นการใช้ทรัพยากรที่สำคัญประเภทหนึ่ง เพราะทุกครัวเรือนต่างก็ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มอาหาร

การเลี้ยงสัตว์ คือการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้ต่างของ (บรรทุกสัมภาระ) โถนา และเป็นอาหาร ชาวนบ้านจะนำสัตว์เข้าเลี้ยงในป่าเมื่อปลูกข้าวในนาหรือในไร่แล้ว เพราะเกรงวัว-ควายจะไปกิน

หรือเหยียบย่ำพืชผักที่ปลูกไว้เสียหาย ในปีหนึ่งจะเฉลี่ยวัว-ควายในป่าประมาณ 6 เดือน (นับจากต้นฤดูฝนจนเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ)

ประการที่สาม การทำไม้เถื่อน การทำไม้เถื่อนเกิดขึ้นโดยการทำไม้ของบริษัทคนไทย ซึ่งได้รับสัมปทานไม้กระยาเลยล้างป่าในเขตตำบลบ้านหลวง ต่อจากการทำไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา บริษัทดังกล่าวดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2510 ในการทำไม้ปรากฏว่าบริษัทฯ ได้ออกทำไม้นอกแปลงสัมปทานหรือที่เรียกว่า “ทำไม้เถื่อน” การทำไม้เถื่อนได้เข้ามาทำในพื้นที่ป่าบ้านดงในบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “ห้วยดงสัก” ด้วย

ในการทำไม้เถื่อนบริษัทได้ว่าจ้างชาวบ้านจำนวนหนึ่งเข้าเป็นลูกจ้าง การว่าจ้างได้กระทำผ่านผู้มีอิทธิพลท่านหนึ่งในบ้านหลวง ผู้มีอิทธิพลท่านนี้ได้เป็นผู้รวบรวมแรงงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านหลวงเข้าเป็นลูกจ้าง (จะวิเคราะห์บทบาทของคนกลุ่มนี้โดยละเอียดในบทต่อไป) การทำไม้เถื่อนในยุคนี้ นับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน และยังทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเข้าไปจับจองที่ทำกินในพื้นที่ที่ตัดไม้ออกไปด้วย การทำไม้เถื่อนครั้งนี้ได้ทำให้ป่าในตำบลบ้านหลวงถูกทำลายไปอย่างมาก ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเปรียบเทียบการทำไม้ในยุคนี้กับในยุคบริษัทฝรั่งว่า เป็นการทำไม้ที่ทำให้“ป่าฉิบหาย”มากที่สุด

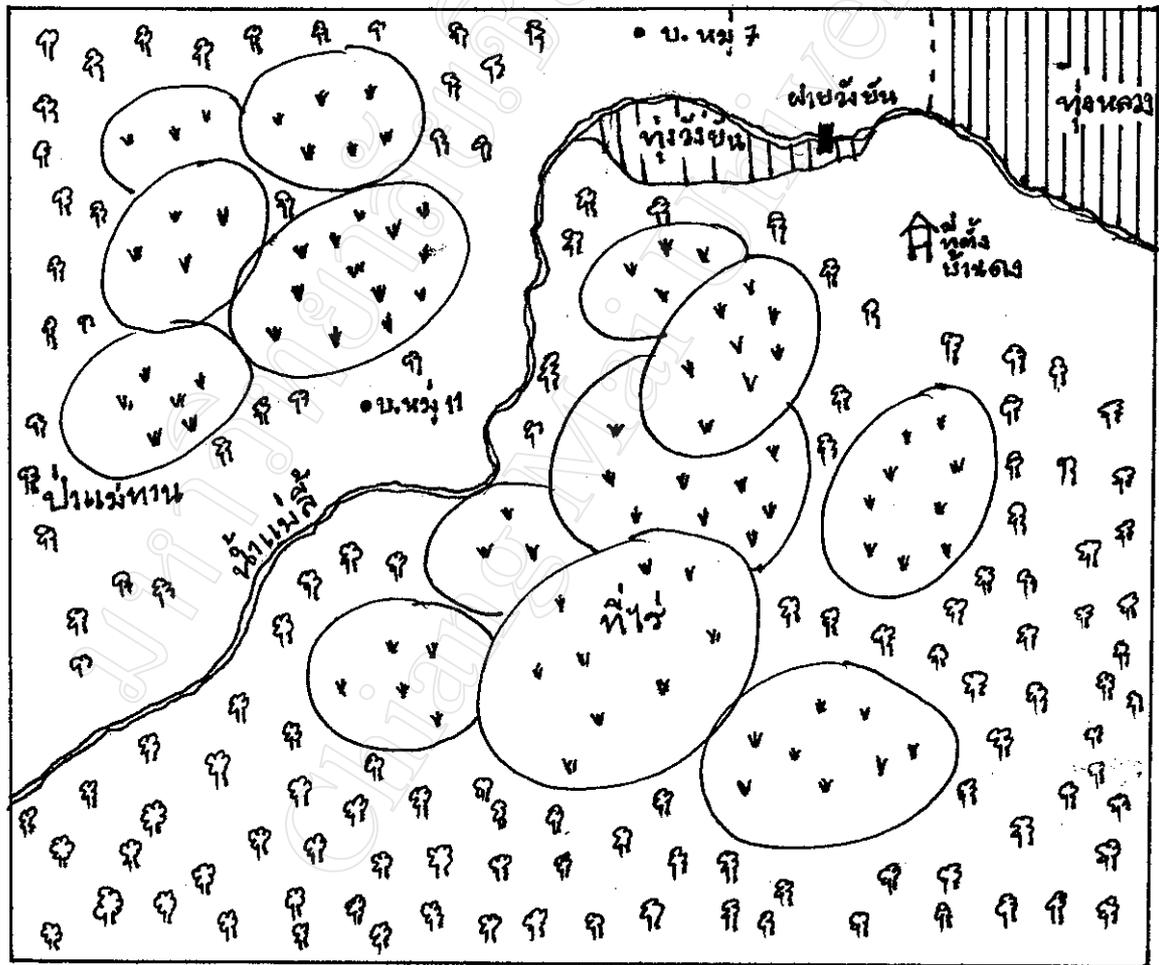
การทำไม้เถื่อนของบริษัทฯ โดยความร่วมมือของชาวบ้านในครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุประการหนึ่ง เกิดจากนโยบายของรัฐที่ทำให้ “ป่า” กลายเป็น “สินค้า” โดยการสัมปทานไม้ไม่ได้ทำให้ป่ากลายเป็น “ไม้” ที่มีราคานำมาขายได้ เมื่อรัฐทำให้ป่าเป็นสินค้าในขณะที่ไม่มีกำลังเพียงพอจะดูแลป่า (ซึ่งย่อมเกินกำลังที่จะดูแลได้อยู่แล้ว ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การเพิ่มกำลังคนหรือเทคโนโลยีจะสามารถทำให้ดูแลได้ทั่วถึงด้วย) ก็ทำให้เกิดการลักลอบตัดไม้ด้วยวิธีการต่างๆ มากมาย ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งเคยผูกพันและรักษาป่า กลับมีส่วนในการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าในกระบวนการนี้ด้วย จึงทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายอย่างรวดเร็วโดยไม่อาจหยุดยั้งได้

กระบวนการที่รัฐเข้าแสวงหาผลประโยชน์จากป่า โดยเข้าแทนที่อำนาจของชุมชนเช่นนี้ มีนักวิชาการบางท่านเรียกว่าเป็นการทำให้ป่ากลายเป็น “ทรัพยากรที่เข้าถึงได้โดยเสรี” (open access) (Wiber 1993 : 94) ซึ่งเป็นภาวะสูญญากาศทางอำนาจ จากที่ชุมชนเคยควบคุมดูแลป่า ก็ไม่มีใครมีอำนาจดูแลอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการทำลายจากคนกลุ่มต่างๆ อย่างรวดเร็ว ในขณะที่ อานันท์ และ มิ่งสรรพ์ (2538 : 40 - 46) ก็ค้นพบว่า ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์การทำกินของชุมชนในพื้นที่ป่าในภาคเหนือตอนบน และได้เรียกภาวะที่ป่ากลายเป็นทรัพยากรที่เข้าถึงได้โดยเสรี และมีการร่วมมือกันของกลุ่มอำนาจในท้องถิ่นนี้ว่า “ยุคอำนาจเถื่อน” ซึ่งมีผลให้ป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายไปอย่างมหาดศาล

กล่าวโดยสรุป จากเหตุการณ์การบุกเบิกจับจองที่ราบลุ่ม การใช้ที่ดิน และการทำไม้เถื่อนที่เกิดขึ้นในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐานบ้านดงดังที่กล่าวมา ได้ทำให้เกิดการขยายตัวของประชากร และการ

ขยายตัวของที่ทำกินสูงขึ้น ชาวบ้านท่านหนึ่งซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบ้านดงในช่วงท้ายๆ ของยุคนี้ (ประมาณ พ.ศ. 2517) ได้ประมาณว่าในปีนั้นมีครอบครัวชาวบ้านจำนวน 20 ครัวเรือน ในปีนั้นที่ราบลุ่มถูกจับจองหมดและได้มีการบุกเบิกที่นาเกือบเสร็จสิ้นแล้ว ในความทรงจำของชาวบ้าน ในยุคนี้อาจจำแนกคนออกได้สองกลุ่ม คือกลุ่มที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในช่วงแรก จะเป็นกลุ่มที่มีที่นาในการปลูกข้าว เป็นกลุ่มที่มีความเป็นอยู่มั่นคงกว่า กับกลุ่มที่อพยพเข้ามาในช่วงหลังจากมีการจับจองที่ราบลุ่มหมดแล้ว กลุ่มนี้จะทำไร่นาเป็นหลักและมีความเป็นอยู่ไม่มั่นคงเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแรก

แผนที่ 2.2 การใช้พื้นที่ป่าในยุคตั้งถิ่นฐานบ้านดง (พ.ศ. 2480 -พ.ศ. 2517)

- สัญลักษณ์
- บ้าน
 - ที่นา
 - ต้นไม้
 - ป่า
 - แม่น้ำ

2.3 ยุคการพัฒนาของรัฐ (พ.ศ. 2518 - พ.ศ. 2530)

ยุคนี้หมายถึงยุคที่รัฐเข้ามามีบทบาทเหนือชีวิตชาวบ้านมากขึ้น การเข้ามามีบทบาทของรัฐในบ้านดงปรากฏในกิจกรรม 3 ลักษณะคือ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติขุนแมลี้ การจัดการที่ดินถือครองที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และการส่งเสริมพืชพาณิชย์

ประการแรก การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติขุนแมลี้ ในปี พ.ศ. 2518 มีการประกาศจัดตั้งป่าสงวนแห่งชาติขุนแมลี้ มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ของหลายอำเภอในจังหวัดลำพูนและลำปาง โดยการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 การประกาศเขตป่าสงวนฯ เป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ ที่มีพัฒนาการมาพร้อมๆกับการก่อตัวของรัฐชาติ (ซึ่งได้กล่าวไปอย่างละเอียดแล้วในการทบทวนงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง)

การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติขุนแมลี้⁴ ในเขตป่าบ้านดง มีเจ้าหน้าที่มาเดินสำรวจและรังวัดแนวเขตป่า ในการกำหนดแนวเขตได้ให้ชาวบ้านออกเดินสำรวจด้วย การกันเขตป่าถือตามแนวดินเขา ให้พื้นที่ที่มีที่ลาดชันสูงและภูเขาเป็นเขตป่าสงวนฯ โดยจะเว้นช่วงห่างจากดินเขาออกมาประมาณ 50 เมตร ดังนั้นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านใช้ทำกินที่อยู่หน้าแนวดินเขา ซึ่งเป็นที่ไม่สูงชันหรือเป็นม่อนดอยจึงได้รับการกันออกเป็นที่ทำกินให้ชาวบ้าน เมื่อกำหนดแนวเขตป่าแล้วมีการปักหลักแสดงเขตป่าสงวนฯ เป็นเสาไม้ตราครุฑประทับอยู่ด้านบน หันหน้าออกมานอกเขตป่าสงวนฯ การปักเสาตราครุฑเป็นที่มาของการเรียกพื้นที่ป่าของชาวบ้าน โดยนับแต่นั้นชาวบ้านได้เรียกพื้นที่ในเขตป่าสงวนฯ ว่า “ที่หลังครุฑ” ส่วนพื้นที่นอกเขตป่าสงวนฯที่ได้รับการกันออกเป็นที่ทำกินได้เรียกว่า “ที่หน้าครุฑ”

การกันเขตป่าสงวนฯ ได้ส่งผลกระทบต่อการทำกินของชาวบ้านโดยตรง โดยเฉพาะในการทำไร่ เพราะที่ไร่ในบ้านดงส่วนหนึ่ง รวมทั้งที่ไร่แม่ทานได้ตกอยู่ในเขตป่าสงวนฯ ไม่สามารถทำอะไรได้อีกต่อไป เมื่อไม่สามารถทำอะไรที่แม่ทาน ต้องกลับมาทำไร่ในพื้นที่ที่เหลืออยู่ในบ้านดง ทำให้เกิดความกดดันในการใช้พื้นที่ ในด้านหนึ่งพื้นที่ที่มีอยู่ มีน้อยกว่าความต้องการของชาวบ้าน ในอีกด้านหนึ่งครอบครัวที่มีที่ไร่ ก็มีพื้นที่น้อยลง ไม่สามารถใช้พื้นที่แบบหมุนเวียนได้ดังเดิม ทำให้ผลผลิตข้าวต่อไร่ลดลง ในช่วงนี้จึงนับเป็นช่วงที่ภาวะปลูกข้าวไม่พอกินได้เริ่มปรากฏขึ้นและเด่นชัดขึ้นเป็นลำดับ ในด้านการใช้พื้นที่ป่าเก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ ในช่วงแรกชาวบ้านไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เพราะ

⁴ ตาม พ.ร.บ. คุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2496 และฉบับที่สาม พ.ศ. 2497 ก่อนจะมีการกำหนดป่าบริเวณใดเป็นป่าสงวน รัฐบาลจะประกาศเป็นป่าถาวรก่อน เพื่อมิให้บุคคลเข้าไปยึดถือ จับจองแผ้วถาง หลังจากนั้นจึงสำรวจรังวัดแนวเขตและประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อย่างไรก็ตามในขั้นตอนการรังวัดจนกระทั่งแล้วเสร็จจนประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในพระราชกิจจานุเบกษา อาจใช้เวลาราว 10 - 20 ปี

เจ้าหน้าที่ยังอนุญาตให้เข้าเก็บหาอาหาร และเลี้ยงสัตว์ได้ คงมีแต่การห้ามตัดไม้ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อ
แก่ที่ชาวบ้านไม่สามารถใช้ไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน ต้องเก็บหาไม้จากที่ป่าหน้าครุฑซึ่งไม่ค่อยพอเพียงนัก

ประการที่สอง การจัดรูปการถือครองที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน การจัดรูปการถือครองที่
ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเกิดขึ้นพร้อมๆกับการควบคุมป่าของรัฐ การจัดรูปการถือครองในรูปแบบ
นี้ มีแม่แบบจากรัฐชาติในสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นการควบคุมและจัดการที่ดินในระบบทรัพย์สินเอกชน
(private property) ที่ให้ความสำคัญกับการเป็นเจ้าของทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล (ownership) ใน
ประเทศไทยเริ่มมีการนำแนวคิดกรรมสิทธิ์เอกชนมาใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกใน พ.ศ. 2445 เมื่อ
เริ่มมีการออกโฉนด โดยใช้หลักฐานทางแผนที่ให้กรรมสิทธิ์แก่ผู้ถือครองที่ดิน แต่การออกโฉนดก็เป็นไป
อย่างช้าๆและจำกัดในเขตเมืองหลวงเท่านั้น (เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (บก.) 2536 : 95-99)
แต่หลังจากนั้นก็มีการปรับปรุงกฎหมายที่ดิน มีการออกเอกสารสิทธิที่ดินในพื้นที่ต่างๆในประเทศ
ซึ่งจะมีการออกเอกสารรับรองสิทธิในที่ดิน ที่มีความมั่นคงของสิทธิจากน้อย (เช่น ส.ค. 1 น.ส. 2.) ไปสู่
มากเป็นลำดับ (เช่น น.ส. 3 น.ส. 4 หรือโฉนด)

ในบ้านดงในปี พ.ศ.2497 ได้มีประกาศให้ชาวบ้านไปแจ้งสิทธิการครอบครองที่ดิน หรือแจ้ง
ส.ค. 1 เพื่อออกเอกสารรับรองสิทธิการครอบครองที่ทำกิน⁵ แต่ปรากฏว่าในครั้งนี้มีชาวบ้านไปแจ้งกัน
ไม่มากนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการออกเอกสารสิทธิที่เรียกว่า เอกสารรับรองการทำประโยชน์ชั่วคราว
หรือ น.ส. 2 ตามหลักการการออก น.ส. 2 จะออกให้ในพื้นที่ที่มี ส.ค. 1 แต่ในครั้งนี้อำนาจที่
อนุญาตออกเอกสารให้ชาวบ้านโดยไม่ต้องมี ส.ค. 1 เจ้าหน้าที่ได้เดินสำรวจที่ทำกินโดยจะออก น.ส. 2
ให้ในพื้นที่ที่ทำกินหรือใช้อย่างถาวรเท่านั้น ดังนั้นจึงมีการออกเอกสารให้เฉพาะในที่บ้านและที่นา ส่วน
ในพื้นที่ไร่ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่ทำกินประเภทหนึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ถือว่าเป็นที่ทำกินถาวร จึงไม่ออก น.ส. 2
ให้ ในการออกเอกสารสิทธิครั้งนี้ชาวบ้านทั้งหมดให้ความสนใจต้องการเอกสารสิทธิ ซึ่งต่างจากเมื่อ
ครั้งออก ส.ค. 1 เมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ต่อมาในปี 2535 เจ้าหน้าที่ได้มาสำรวจการถือครอง
ที่ดินอีกครั้ง มีการปรับ น.ส. 2 ให้เป็น น.ส. 3 ก. ครั้งนี้ได้ใช้แผนที่ทางอากาศช่วย หลังจากนั้นอีกหนึ่ง
ปีก็ปรับ น.ส. 3 เป็นโฉนดซึ่งถือเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยสมบูรณ์ (ดังนั้นในปัจจุบันที่บ้านและที่นาบ้าน
ดงเป็นพื้นที่มีโฉนดแล้วทั้งสิ้น)

⁵ ตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 (ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม
พ.ศ. 2497) กำหนดให้เจ้าของที่ดินที่ครอบครองและทำประโยชน์อยู่ก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้
บังคับ และที่ดินแปลงนั้นยังไม่มีหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ (ไม่มีโฉนดที่ดิน โฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง หรือ
ตราจองที่ตราว่าทำประโยชน์ไปแล้ว) แจ้งการครอบครองต่อนายอำเภอที่ที่ดินนั้นตั้งอยู่ ภายใน 180 วัน โดย
ทางราชการได้กำหนดแบบแจ้งการครอบครองที่เรียกว่า ส.ค. 1 และแจกให้กับเจ้าของที่ดิน แบบแจ้งการ
ครอบครองนี้ต้องให้กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านแห่งท้องที่นั้นๆ รับรองว่าถูกต้องตามความเป็นจริงด้วย (พรไจ
เดมิวารี 2534 : 45 อ้างจาก ศิริ เกวลินสุภะดี : 21 - 23)

การจัดรูปการถือครองหรือการจัดการที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน นับเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญชิ้นหนึ่งในหมู่บ้านไทย ได้มีงานศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในประเด็นนี้มาแล้วจำนวนหนึ่ง ดังเช่นในงานศึกษาของ Kemp (1981) ซึ่งได้วิเคราะห์การจัดการที่ดินของรัฐในบริบทความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ไทย และได้เสนอว่า การจัดการที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชนของรัฐ แท้จริงมีเป้าหมายเพื่อการขยายอำนาจรัฐให้ครอบคลุมดินแดน มากกว่าจะเป็นการรับรองสิทธิของชาวบ้านอย่างแท้จริง ทั้งยังได้ทำให้เกิดปัญหาความลักลั่นจากหลักการจัดการที่ดินที่แตกต่างกัน คือเมื่อรัฐเข้าไปจัดการที่ดินในหมู่บ้าน จะพบว่าชาวบ้านไม่ให้ความสนใจการจัดการที่ดินตามกฎหมายของรัฐ เพราะมีความมั่นคงในการถือครองที่ดินอย่างไม่เป็นทางการตามประเพณีอยู่แล้ว และชาวบ้านยังคิดว่าการออกเอกสารสิทธิจะเป็นหลักฐานในการเก็บภาษีที่ดิน ทำให้ต้องเสียภาษีที่ดินมากขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม Kemp ชี้ว่าเมื่อการถือครองที่ดินตามประเพณีของชาวบ้านเสื่อมลง ก็จะเป็นโอกาสให้ผู้เข้าใจสิทธิตามกฎหมายเอาเปรียบชาวบ้านได้ สำหรับ อานันท์ (2532) และพรใจ (2534) ได้ศึกษาในประเด็นนี้และได้ข้อค้นพบที่คล้ายคลึงกันว่า การจัดการที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชนของรัฐ ซึ่งอ้างว่าจะช่วยเพิ่มความมั่นคงในการถือครองที่ดิน และช่วยให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตนั้น กลับพบว่าในภาวะที่ชาวบ้านมีหนี้สินจากการผลิตสินค้าเกษตรกรรมมีเอกสารสิทธิกลับเป็นช่องทางทำให้ชาวบ้านสูญเสียที่ดิน (โดยการขาย) ได้ง่ายขึ้น และในเงื่อนไขที่มีหลักการจัดการที่ดินตามกฎหมายซ้อนทับกับหลักการจัดการตามประเพณี ก็เป็นเงื่อนไขให้ความขัดแย้งในชุมชนสูงขึ้น เมื่อพบว่าชาวบ้านที่มีผลประโยชน์ต่างกันได้อ้างหลักการที่ต่างกันเพื่อเอาชนะคะคานกัน

ประการที่สาม การปลูกพืชพาณิชย์ การปลูกพืชพาณิชย์เป็นการปลูกพืชเพื่อขาย ที่ขยายตัวในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว นับจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเศรษฐกิจไทยได้เข้าผูกพันกับตลาดโลกมากขึ้น และเป็นช่วงที่เกิดการ “ปฏิวัติเขียว” ซึ่งหมายถึงกระบวนการปฏิวัติความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตร เกิดขึ้นทั่วโลก ในช่วงนี้รัฐบาลได้ส่งเสริมพันธุ์พืชใหม่ๆ ที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง ส่งเสริมการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร การใช้เทคโนโลยีการเกษตร เช่นการใช้ปุ๋ย สารบำรุงสารกำจัดศัตรูพืช มีการจัดตั้งแหล่งสินเชื่อทางการเกษตร เพื่อสนับสนุนเงินทุนแก่เกษตรกรในระดับหมู่บ้าน ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้นทั้งชนิดและปริมาณผลผลิต ในภาคเหนือตอนบน มีการขยายตัวของการปลูกข้าวเพื่อขายอย่างรวดเร็วนับแต่ปี พ.ศ. 2500 ในพื้นที่ราบที่สำคัญ เช่น ที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน ในทศวรรษต่อมา มีการปลูกพืชพาณิชย์หลายชนิดมากขึ้น เช่น ถั่วเหลือง กระเทียม หอมแดง หอมหัวใหญ่ ยาสูบ จากนั้นการปลูกพืชพาณิชย์ได้ขยายตัวจากที่ราบตอนกลางของภูมิภาคออกไปยังที่ราบลุ่มขนาดเล็กลง ในช่วงทศวรรษ 2510 มีการขยายตัวของ การปลูกพืชไร่ ที่ปลูกได้ในที่ดอน โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก และมีส่วนอย่างมากต่อการลดลงของพื้นที่ป่าในภาคเหนือ (ประเทือง 2537 : 36 - 39)

ในระดับหมู่บ้านการส่งเสริมพืชพาณิชย์ได้เกิดขึ้นอย่างถ้วนทั่ว การศึกษาของ Hirsch (1990) ได้แสดงให้เห็นว่า การส่งเสริมพืชพาณิชย์ไม่ได้เกิดจากการมีเจ้าหน้าที่รัฐ (เช่นเกษตรตำบล) เข้าไปแนะนำพันธ์พืชหรือวิทยากรการเกษตรแบบใหม่ๆเท่านั้น แต่การส่งเสริมพืชพาณิชย์ได้เกิดขึ้นพร้อมกับกระบวนการการพัฒนาชนบทซึ่งมีปฏิบัติการอื่นๆอีกหลากหลายประการ เช่น การจัดรูปการควบคุมถือครองป่าและที่ดิน การจัดตั้งสถาบันสินเชื่อการเกษตร การพัฒนาระบบขนส่ง ตลอดจนการเข้าไปมีบทบาททางอุดมการณ์และความมั่นคงในหมู่บ้านอย่างหลากหลาย ดังนั้นการส่งเสริมพืชพาณิชย์จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงวิธีการปลูกพืชเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต (Mode of Production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relation of Production) รวมทั้งเป็นการจัดรูปความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนในรูปแบบใหม่ จึงพบว่าการผลิตเพื่อยังชีพของชาวบ้าน ได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อสนองต่อตลาด ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับสถาบันและกลไกการผลิตแบบใหม่ ในหมู่บ้านเกิดการแยกตัวทางชนชั้น (Class Differentiation) รวมทั้งชุมชนได้ขึ้นต่อข้อกำหนดและนโยบายของรัฐมากขึ้น

ในบ้านดง ความเปลี่ยนแปลงในวิธีการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิต ยังไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนในยุคนี้ แต่ก็เริ่มมองเห็นปรากฏการณ์สำคัญบางประการ คือการหันมาปลูกพืชเพื่อขายหลากหลายชนิดและการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้น

การปลูกพืชเพื่อขายอย่างหลากหลายของชาวบ้านดง อาจกล่าวย้อนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ซึ่งชาวบ้านได้ปลูกถั่วลิสงขาย เมื่อปลูกแล้วจะบรรทุกใส่เกวียนไปขายที่อำเภอดี ลัดเลาะไปตามป่า ใช้เวลาเดินทางหนึ่งวันหนึ่งคืน ในช่วงหลังจากนั้นชาวบ้านยังปลูกถั่วลิสงเรื่อยมา มีการปลูกถั่วเขียวเพิ่มเติมบ้าง ประมาณปี พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นยุคที่มีการส่งเสริมพืชพาณิชย์แล้ว ชาวบ้านได้ปลูกแตงโมขาย แต่ปลูกได้ไม่กี่ปีก็เลิกไปเพราะต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ประมาณปี พ.ศ. 2522 - 2527 ชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบในระบบพันธสัญญา ส่งโรงงานที่บ้านหลวง แต่ไม่นานโรงงานได้เลิกกิจการ พร้อมกันนี้ได้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนแบบพันธสัญญา แต่ผู้รับซื้อก็เลิกไปในเวลาไม่นานเช่นเดียวกัน หลังจากนั้นชาวบ้านหันมาปลูกถั่วลิสงเพิ่มขึ้นอีกครั้ง พร้อมกับปลูกหอมและกระเทียม ทั้งสามชนิดเป็นพืชที่ยังปลูกขายมาจนทุกวันนี้

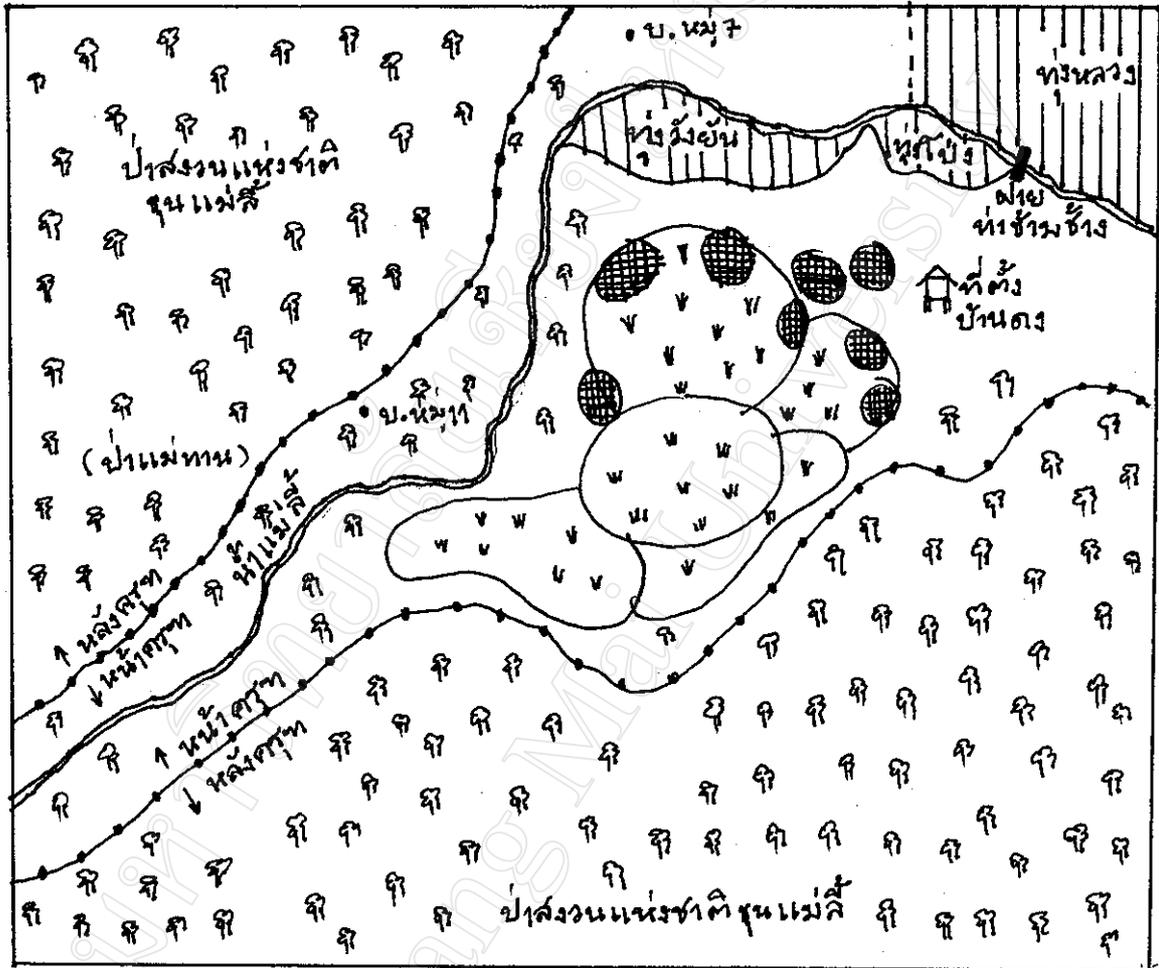
การปลูกพืชเพื่อขายหลากหลายชนิด ทำให้เกิดการใช้ที่นาในการปลูกพืชอย่างเข้มข้นขึ้น จากเดิมที่พันธุ์กุดทำนาชาวบ้านจะปล่อยที่นาให้ว่าง ให้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงวัว หรือใช้ปลูกฝักบางชนิดกินในครอบครัว แต่การปลูกพืชขายได้ทำให้เริ่มเกิดการใช้ที่นาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นความต้องการใช้ที่นา ได้ทำให้เกิดการเช่าที่นาเพื่อปลูกพืชพาณิชย์ขายด้วย

กล่าวโดยสรุป ผลจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ การจัดรูปการถือครองที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และการส่งเสริมพืชพาณิชย์ ได้ทำให้เกิดกลุ่มทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมบางประการเกิดขึ้นในยุคนี้ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติจัดว่า ได้ส่งผลกระทบต่อ

ต่อการทำไร่ของชาวบ้านอย่างรุนแรง การมีที่ทำรไ้น้อยลงทำให้ ความสามารถในการผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่ำลง ทำให้ได้เริ่มเกิดภาวะข้าวไม่พอกิน (หมายถึงการปลูกข้าวแล้วมีไม่พอกินคุ้มปี ในช่วงท้ายๆของปีต้องซื้อกิน หรือหามาด้วยวิธีอื่นๆ) และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น ชาวบ้านประมาณว่าในช่วงท้ายของยุคนี้ประมาณครึ่งหนึ่งของหมู่บ้านอยู่ในภาวะปลูกข้าวไม่พอกิน ในช่วงนี้มีบางครอบครัวที่ยุติการทำไร่ หันออกไปทำงานรับจ้างเพื่อให้มีเงินซื้อข้าวกิน เริ่มมีชาวบ้านที่ออกไปรับจ้างในเมืองใหญ่ เช่นกรุงเทพฯ เชียงใหม่ หรือลำพูน ในช่วงท้ายเริ่มมีชาวบ้านอพยพไปรับจ้างต่างประเทศ เช่นที่ไต้หวัน สิงคโปร์ ซาอุ ดิอาร์เบีย ในยุคนี้มีบางครอบครัวที่อพยพออกไปตั้งหลักแหล่งในหมู่บ้านแห่งใหม่

การทำไร่ได้น้อย ประกอบกับการส่งเสริมพืชพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชพาณิชย์เป็นอาชีพมากขึ้น ชาวบ้านพยายามแสวงหาหนทางในการปลูกพืชหลายชนิดเพื่อขาย แต่ก็มักประสบปัญหาราคาคต่ำ มีการใช้ที่นาเพาะปลูกพืชอย่างเข้มข้น การใช้ที่นาในการปลูกพืชพาณิชย์ยังมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มผู้มีที่นา กับกลุ่มผู้ไม่มีที่นา คือกลุ่มผู้มีที่นาสามารถใช้ที่นาของตัวเอง ส่วนกลุ่มที่ไม่มีที่นาต้องเช่าที่นาของผู้มีที่นามาก ในยุคนี้ชาวบ้านได้หันมาให้ความสำคัญกับการจัดการที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชนมากขึ้น เนื่องจากเอกสารสิทธิที่ดินสามารถนำไปจำนองเพื่อกู้ยืมเงินได้ตลอดยุคนี้ชาวบ้านได้เรียนรู้มากขึ้นในการปลูกพืชพาณิชย์ ที่พบว่า การปลูกพืชขายได้เป็นหนทางที่นำไปสู่หนี้สินมากขึ้น การเป็นหนี้สินและความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในสังคมได้เริ่มก่อตัวในยุคนี้ และแสดงออกอย่างเห็นได้ชัดเจนในยุคซึ่งเกิดขึ้นติดตามมา

แผนที่ 2.3 การใช้พื้นที่ป่าในยุคการพัฒนาของรัฐ (พ.ศ. 2518 - พ.ศ. 2530)

- สัญลักษณ์
🏠 ที่บ้าน	● ที่สวน
▭ ที่นา	~ แม่น้ำ
◻ ที่ไร่	➔ แนวเขตป่าสงวนแห่งชาติ
⊙ ที่ป่า	

2.4 ยุคการแย่งชิงทรัพยากร (พ.ศ. 2531 - ปัจจุบัน)

ยุคนี้เป็นยุคที่มีแรงกดดันจากปัจจัยหลายประการ ทำให้คนกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในและนอกชุมชน เข้าแย่งชิงผลประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่างๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงแรงกดดันจากปัจจัย 3 ประการ คือ การให้ความสำคัญกับนโยบายอนุรักษ์ป่าของรัฐ การขยายตัวของภารกิจทำไร่ที่ดิน และแรงกดดันในการใช้พื้นที่ป่าเนื่องจากปัญหาการผลิต

ประการแรก การให้ความสำคัญกับนโยบายอนุรักษ์ป่าของรัฐ ก่อนหน้าจะถึงยุคนี้รัฐได้ควบคุมและจัดการป่ามาเป็นเวลานานนับศตวรรษแล้ว แต่ที่ผ่านมากการจัดการมีแนวโน้มในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่า ดังปรากฏในการให้สัมปทานไม้อย่างต่อเนื่อง และแม้ว่าในด้านทศวรรษ 2500 รัฐจะได้ออกพระราชบัญญัติ ที่ดูเหมือนว่ามีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ป่า เช่น พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ร.บ. คุ้มครองสัตว์ป่า แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าพื้นที่ป่ากลับลดลงอย่างรวดเร็ว ดังสถิติที่บันทึกไว้ว่าในปี พ.ศ. 2500 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าจํานวนร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ แต่ในช่วงปี 2530 กลับมีพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์เหลืออยู่เพียงร้อยละ 10 ของพื้นที่ประเทศเท่านั้น (ลินซ์ และ อัลคอรัน 2535 : 7)

ภายใต้สถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าอย่างรวดเร็ว ทำให้ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 กรมป่าไม้ได้หันมาให้ความสำคัญกับนโยบายอนุรักษ์ป่ามากขึ้น การเน้นนโยบายดังกล่าวอาจเห็นได้จากการปรับปรุงนโยบายหลายฉบับ ดังเช่นในนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ซึ่งได้มีการกำหนดให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์จะเป็นพื้นที่ควบคุมอย่างเข้มงวดไม่ให้มีการตัดฟัน บุกรุกแผ้วถาง หรือมีกิจกรรมใดๆ ของมนุษย์ นอกจากนี้กรมป่าไม้มีแผนการในการเพิ่มพื้นที่ป่าในรูปการปลูกป่า มีการกำหนดให้พื้นที่ที่ลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ขึ้นไปเป็นพื้นที่ป่า หลังจากปี 2528 ก็มีการปรับปรุงกฎหมายป่าไม้อีกหลายฉบับ ในปี พ.ศ. 2532 มีการยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ หรือการ “ปิดป่า” ในปี พ.ศ. 2535 มีการประกาศ พ.ร.บ. สงวนป่า ในปีนี้มีมติ ค.ร.ม. ให้มีการจัดคุณภาพชั้นลุ่มน้ำ ทำให้พื้นที่สูงเกือบทั้งหมดจัดเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งจัดเป็นป่าอนุรักษ์ประเภทหนึ่ง ในช่วงยังจะเห็นได้ว่ารัฐได้เร่งประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติเพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก

ในบ้านดงถึงแม้ว่าจะไม่ใช่พื้นที่อุทยานแห่งชาติที่มีการควบคุมอย่างเข้มงวด แต่ภายใต้ นโยบายอนุรักษ์ก็ทำให้รัฐหันมาควบคุมพื้นที่ป่าอย่างเข้มงวดด้วย โดยในพื้นที่ “หลังครุฑ” (ในเขตป่าสงวนฯ) ก่อนหน้านั้นเจ้าหน้าที่ได้อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าเก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ได้ ในยุคนี้เจ้าหน้าที่ได้หันมาเข้มงวดมากขึ้น ส่วนในพื้นที่หน้าครุฑ (นอกเขตป่าสงวนฯ) ซึ่งเป็นที่ทำกินที่ของชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ก็ได้หันมาห้ามชาวบ้านตัดไม้ โดยห้ามชาวบ้านบุกเบิกที่ไร่ในพื้นที่ที่ป่าเริ่มฟื้นตัว รวมทั้งห้ามตัดไม้เพื่อไปสร้างบ้านเรือนหรือใช้สอยในกิจกรรมอื่นๆ ด้วย การหันมาเข้มงวดกวดขันเช่นนี้ทำให้เกิดความกดดันในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และได้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ทวีสูงขึ้น ซึ่งประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่จะได้วิเคราะห์ในบทต่อไป

ประการที่สอง การขยายตัวของการค้าที่ดิน การซื้อที่ดินเก็บไว้เพื่อรอขายในเวลาทีราคาสูงขึ้น นับเป็นกิจกรรมที่เฟื่องฟูในหมู่นักลงทุนชั้นนำและชนชั้นกลางเมืองไทยมาเป็นเวลานานแล้ว การมีราคาสูงขึ้นของที่ดินมักจะเกิดจากการขยายตัวของเมือง ที่ทำให้มีการขยายตัวของอาคารสถานที่ราชการ โรงแรม บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ หรือการมีตัดถนนผ่าน ซึ่งนักลงทุนในกิจการนั้นนอกจากเป็นผู้มีสตางค์แล้ว ยังมักเป็นกลุ่มผู้มีข้อมูลข่าวสารจากวงในราชการ หรือแวดวงนักวางแผนพัฒนาของรัฐ ซึ่งจะทราบล่วงหน้าว่าที่ดินในบริเวณใดจะมีราคาสูงขึ้น การเก็งกำไรที่ดินเป็นธุรกิจที่น่าสนใจสำหรับนักเก็งกำไร คือเป็นธุรกิจที่สามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย เพียงแต่มีเงินทุน และรอคอยเวลาที่เหมาะสม ไม่ต้องจัดการเตรียมการผลิตใดๆให้ลำบาก แต่การเก็งกำไรที่ดินกลับมีผลเสียต่อส่วนรวมหลายประการคือ เป็นธุรกิจที่สร้างภาพลวงของการเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะเป็นกิจการที่ไม่มีการผลิตสินค้าหรือสร้างผลผลิตใดๆขึ้นมา (นับสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของเศรษฐกิจฟองสบู่) การค้าที่ดินยังทำให้ที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิต กลายเป็นสินค้า เมื่อเป็นสินค้าก็ทำให้ชาวบ้านยากจนพากันขายที่ดินเพื่อรายได้เฉพาะหน้า ทำให้ที่ดินหลุดลอยจากมือคนจน นอกจากนั้นที่ดินซึ่งเป็นทรัพยากรที่ควรจะถูกใช้เพื่อการผลิต ยังถูกซื้อไปกระจุกตัวอยู่ในมือคนมีสตางค์ที่ไม่ทำการผลิต เกิดเป็นที่รกเรือไม่ได้ใช้ประโยชน์ การค้าที่ดินซึ่งเกิดขึ้นมานานแล้วนี้ จะยังคงดำเนินต่อไป ทั้งนี้เพราะนโยบายของรัฐที่ยังเอื้อต่อธุรกิจเช่นนี้ กฎหมายไทยยังไม่มีการจำกัดการถือครองที่ดิน ไม่มีการเก็บภาษีที่ดินในอัตราก้าวหน้า ไม่มีมาตรการทั้งทางตรงและทางอ้อมในการยับยั้งการเก็งกำไรที่ดิน

ในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2535) ได้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจในอัตราที่ก้าวหน้าเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นผลจากนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจหลายด้าน เช่น การเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า (การส่งเสริมการค้ากับประเทศอินโดจีน) การเปิดเสรีทางการเงิน การส่งเสริมการลงทุนทั้งจากไทยและต่างประเทศด้วยมาตรการจูงใจหลายๆประการ ฯลฯ ในยุคนี้ธุรกิจเก็งกำไรที่ดินก็ได้ขยายตัวตามกระแสเศรษฐกิจไปด้วย ในวงการค้าที่ดิน มีนักเก็งกำไรหน้าใหม่เกิดขึ้นจำนวนมาก มีกลุ่มคนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการเก็งกำไรที่ดินโดยตรง กลุ่มคนเหล่านี้ออกแสวงหาที่ดินในท้องถิ่นต่างๆ กว้านซื้อมารอไว้ ใช้กลยุทธ์ทางการค้าปั่นราคาให้ที่ดินราคาสูงขึ้น ในท้องถิ่นมีบรรดานายหน้าซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น ออกวิ่งเต้นชักชวนให้ชาวบ้านขายที่ดิน ฝ่ายชาวบ้านที่มีปัญหาหนี้สินหรือมองเห็นที่ดินราคางามขึ้นอย่างไม่เคยนึกฝัน ก็ตื่นตัวขายที่ดินกันยกใหญ่ กระแสการค้าที่ดินได้ขยายตัวออกไปทั่วประเทศ ไม่เว้นแม้แต่ในดินแดนป่าเขาห่างไกล

ในตำบลบ้านหลวงกระแสการค้าที่ดิน ได้ทำให้เกิดกระบวนการค้าที่ดิน ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนที่เป็นนักการเมือง-ข้าราชการท้องถิ่น กับผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้าน กลุ่มคนเหล่านี้ได้ออกชักชวนและซื้อที่ดินจากชาวบ้าน ทำให้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ตกลงใจจะขายที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่อยู่ในเขตป่า ที่ดินนี้มักจะเป็นที่ที่ชาวบ้านใช้เก็บหาปัจจัยยังชีพและเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน ดังนั้นจึงเกิด

ความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มที่ต้องการขายที่ดิน กับกลุ่มที่ไม่ต้องการให้ขาย ความขัดแย้งดังกล่าวได้เกิดขึ้นในบ้านดง ซึ่งเป็นอีกประเด็นปัญหาหนึ่งที่จะวิเคราะห์ในบทต่อไป

ประการที่สาม แรงกดดันในการใช้พื้นที่ป่าอันเนื่องมาจากปัญหาการผลิต ในยุคนี้ชาวบ้านมีปัญหาในการผลิตที่สืบเนื่องจากยุคที่ผ่านมา ที่ด้านหนึ่งเกิดจากการถูกปิดกั้นการเข้าถึงพื้นที่ป่าจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้มีที่ทำไร่ลดลง เกิดภาวะปลูกข้าวไม่พอกิน ด้านหนึ่งเกิดจากการเป็นหนี้สินจากการผลิตพืชพาณิชย์ขาย ในขณะที่ชาวบ้านก็ไม่สามารถไปหารายได้นอกภาคเกษตรมากนัก ภาวะที่ไม่มีทางเลือกเช่นนี้ เป็นแรงกดดันให้ชาวบ้านจำต้องหันไปยังชีพและหารายได้จากป่าสูงขึ้น ในช่วงนี้จะแสดงให้เห็นข้อมูลเชิงปริมาณที่ปรากฏในปัจจุบัน รวมทั้งวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาในเบื้องต้น เพื่อจะสะท้อนให้เห็นแนวโน้มของแรงกดดันต่อพื้นที่ป่าที่จะสูงขึ้นในอนาคต

สถานการณ์ปลูกข้าวกินไม่พอกิน

หลังการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติในยุคที่ผ่านมา ได้ทำให้ภาวะปลูกข้าวไม่พอกินทวีสูงขึ้น และจากนั้นมาภาวะข้าวไม่พอกิน ก็กลายเป็นประเด็นปัญหาสำคัญของชาวบ้านจนกระทั่งปัจจุบัน จากการสังเกตการณ์พบว่า ความสามารถในการปลูกข้าวกิน เป็นประเด็นที่สะท้อนให้สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านอย่างมีนัยสำคัญ ผู้ศึกษาพบว่าในสังคมชาวบ้านพวกเขาได้แบ่งคนออกเป็นสามกลุ่มตามความสามารถในการปลูกข้าวกิน กลุ่มแรกคือ กลุ่มข้าวพอกิน หมายถึงครอบครัวที่ปลูกข้าวแล้วมีข้าวไว้กินได้ตลอดปี อาจเหลือเก็บมากบ้างน้อยบ้างต่างกันไป กลุ่มนี้บางครั้งชาวบ้านเรียกว่า หมูคนมี กลุ่มที่สองคือ กลุ่มข้าวพอดีกิน หมายถึงครอบครัวที่ปลูกข้าวแล้วสามารถมีข้าวไว้กินในภาวะหมิ่นเหม่ คือพอกินบ้าง ไม่พอกินบ้าง ในแต่ละปีไม่มีข้าวเหลือเก็บ และในบางปีก็ต้องซื้อกินในช่วงท้ายๆของปี บางครั้งชาวบ้านเรียกกลุ่มนี้ว่า หมูพอมีพอกิน กลุ่มที่สาม คือกลุ่มข้าวไม่พอกิน หมายถึงกลุ่มที่ปลูกข้าวแต่ไม่พอกินได้ตลอดปี ในช่วงท้ายๆของปีต้องซื้อข้าวกิน โดยอาจขาดไป 2 - 4 - 6 เดือนแตกต่างกันไป ในกลุ่มนี้บางครั้งเรียกว่า หมูคนทุกข์

การจำแนกกลุ่มทางสังคมตามทัศนคติชาวบ้าน เมื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการจำแนกสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และสำรวจกลุ่มดังกล่าวในเชิงปริมาณ ได้ผลปรากฏดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	การแบ่งกลุ่มตามทัศนคติของชาวบ้าน	จำนวน (ครัวเรือน)
รวย	หมู่ข้าวพอกิน/หมู่คนมี	6 (13%)
ปานกลาง	หมู่ข้าวพอดีกิน/หมู่พอมีพอกิน	21 (45.6%)
จน	หมู่ข้าวไม่พอกิน/หมู่คนทุกข์	19 (41.4%)

ที่มา : การสำรวจหมู่บ้านปี 2540

จากตารางจะเห็นว่าในบ้านคงมีครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มข้าวไม่พอกิน เป็นจำนวนร้อยละ 41.4 เป็นกลุ่มที่ปลูกข้าวได้หมิ่นเหม่ร้อยละ 45.6 ในขณะที่กลุ่มปลูกข้าวพอกินมีอยู่ไม่เพียงร้อยละ 6 ของครอบครัวทั้งหมด สถานการณ์เช่นนี้เป็นที่มาของทัศนคติในการมองตัวเอง (อัตตลักษณ์) ที่พวกเขาเรียกหมู่บ้านของตนเองว่า “บ้านคนทุกข์”

จากการสังเกตยังพบอีกว่า การมีความสามารถในการผลิตข้าว ขึ้นกับปริมาณการถือครองที่นา ผู้มีที่นามากก็มีความสามารถในการผลิตข้าวได้มาก ผู้มีที่นาลน้อย หรือไม่มี ก็มีความสามารถในการผลิตข้าวก็ต่ำ จากข้อมูลในการสัมภาษณ์ชาวบ้านกล่าวว่า ในสถานการณ์ที่มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ครอบครัวที่มีที่นามาก จะสามารถปรับตัวได้ดี ส่วนกลุ่มที่มีที่นาลน้อย หรืออาศัยที่ไรในการปลูกข้าวจะได้รับผลกระทบมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่าชาวบ้านมีคำเรียกขานกลุ่มทางสังคมในอีกลักษณะหนึ่ง โดยกลุ่มข้าวพอกิน/หมู่คนมี จะเรียกว่า หมู่บ้านนัก (นัก แปลว่ามาก)กลุ่มข้าวพอดีกิน/หมู่พอมีพอกิน จะเรียกว่า หมู่บ้านปานกลาง และกลุ่มข้าวไม่พอกิน/หมู่คนทุกข์ จะเรียกว่า หมู่บ้านน้อย หรือหมู่ไม่มีนา หรือหมู่ทำไรกิน และเมื่อพิจารณาการถือครองที่นาก็พบว่า ผู้มีที่นามาก ก็มีแนวโน้มที่จะมีที่สวนและที่ไร่มากตามทีนาไปด้วย ส่วนผู้มีนาลน้อยก็มีแนวโน้มมีที่สวนและที่ไร่น้อยตามไปด้วย ดังปรากฏในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมกับการถือครองที่ทำกิน

สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	การถือครองที่นา (เฉลี่ยไร่/ครัวเรือน)	การถือครองที่สวน (เฉลี่ยไร่/ครัวเรือน)	การถือครองที่ไร่ (เฉลี่ยไร่/ครอบครัว)
รวย/หมุ่รำนัก	5	14	3
ปานกลาง/หมุ่รำนานกลาง	2	6	5
จน/หมุ่รำน้อย	0.5	2	3

ที่มา : การสำรวจหมู่บ้านปี 2540

หมายเหตุ : เป็นการถือครองทั้งที่มีเอกสารสิทธิและการถือครองตามประเพณีที่ไม่มีเอกสารสิทธิ

ภาวะหนี้สิน

หลังจากได้เริ่มปลูกพืชพาณิชย์ชาวบ้านได้เริ่มเป็นหนี้สินและหนี้สินก็ทวีสูงขึ้น แม้ว่าการเป็นหนี้สินอาจเกิดจากหลายสาเหตุ แต่การที่ชาวบ้านเกือบทั้งหมดหมู่บ้านทำการผลิตพืชพาณิชย์ ทำการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินมาใช้ในการผลิต และสถานการณ์ราคาพืชผลตกต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนการผลิต ก็พอจะอนุมานได้ว่าหนี้สินมาจากสาเหตุหลักคือการปลูกพืชเพื่อขาย การสำรวจภาวะต้นทุนการผลิตที่พบว่ามีความสูง ในขณะที่การขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ทำให้มีกำไรจากการผลิตน้อยปรากฏดังในตารางที่ 2.3

เมื่อสำรวจภาวะการผลิตของครัวเรือนได้พบว่าในการผลิต ชาวบ้านมีพฤติกรรมการผลิต ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือชาวบ้านจะกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ เพื่อนำมาเป็นต้นทุนในการผลิตแต่ละปี สำหรับครอบครัวที่มีข้าวไม่พอกิน เงินกู้ส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งไปซื้อข้าวกิน และใช้จ่ายในครอบครัว ครอบครัวที่ข้าวไม่พอกินมาก ก็จะแบ่งไปใช้จ่ายดูแลครอบครัวมาก และจะเหลือเงินไปลงทุนในการผลิตน้อย จากการสำรวจจะพบว่า การแบ่งเงินไปใช้จ่ายในครอบครัวมาก ในขณะที่ผลตอบแทนจากการผลิตไม่มาก ทำให้รายได้แต่ละปีเมื่อนำไปชำระเงินต้นและดอกเบี้ยก็แทบจะหมด หรือบางครั้งไม่พอชำระหนี้ จึงพบว่าชาวบ้านต้องไปกู้แหล่งเงินกู้อื่น มาใช้หนี้แหล่งเงินกู้เดิม จากนั้นก็กู้เงินก้อนใหม่มาใช้ในปีต่อไป ทำให้ในแต่ละปีหนี้ก็ทบจำนวนมากขึ้นๆ ดังนั้นชาวบ้านก็ได้กลายเป็นผู้ผลิตที่ทำการผลิตให้หนี้แหล่งทุนไปนั่นเอง กรณีอาจเห็นได้จากครอบครัวข้าวไม่พอกินครอบครัวหนึ่ง ที่ได้กู้เงินจาก ธ.ก.ส. จำนวน 20,000 บาท ได้นำไปใช้จ่ายในครอบครัวประมาณ 10,000 บาท และที่เหลือนำไปใช้ในการผลิต ปรากฏว่าปีนั้นทำการผลิตได้กำไรประมาณ 8,000 บาท (หักต้นทุนต่างๆแล้ว) เมื่อถึงสิ้นปีได้ใช้หนี้เงินต้นจำนวนร้อยละ 30 และดอกเบี้ยประจำปี (ดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี) ทั้งหมดเป็นเงิน 8,400

ตารางที่ 2.3 ต้นทุนการผลิตทางเกษตร

	ต้นทุนโดยเฉลี่ย /ไร่ (บาท)										กำไร (บาท)
	ค่าเช่า/ไร่	เมล็ดพันธุ์	ปุ๋ย	ยาฆ่าแมลง	ฮอร์โมน	ค่าจ้างรถไถ	ปลวก	เก็บเกี่ยว	รวม (บาท)	ผลผลิตที่ได้ (บาท)	
ถั่วลิสง	500	-	-	-	-	400	400	400	1,800	4,000	2,200
หอม	500	300	1,000	900	900	400	400	400	4,800	7,000	2,200
กระเทียม	500	250	800	700	800	400	400	400	4,250	6,000	1,750

ที่มา : การสำรวจหมู่บ้านปี พ.ศ. 2540

หมายเหตุ ตัวเลขเป็นค่าโดยประมาณ เนื่องจากโดยทั่วไปชาวบ้านไม่ได้บันทึกการลงทุนในการผลิต

บาท ปรากฏว่าเงินชำระหนี้มากกว่ากำไรที่ได้จากการผลิตในปีนั้น จึงไปกู้เงินจากแหล่งเงินกู้อื่นมาใช้หนี้ ธ.ก.ส. และกู้เงิน ธ.ก.ส. ออกมาใช้จ่ายในปีต่อไป

ในสถานการณ์การผลิตเช่นนี้ จึงพบว่าชาวบ้านเกือบทั้งหมดหมู่บ้านเป็นหนี้สินจากการผลิต ผู้ศึกษาได้สำรวจครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 10 ครัวเรือน พบว่าอัตรากำไรจากการผลิตทางการเกษตรต่อปี มีจำนวนเฉลี่ยประมาณ 7,000 บาทต่อปี ในขณะที่อัตรากู้เงินต่อปี มีขนาดเฉลี่ยประมาณ 8,000 บาทต่อปี ซึ่งแสดงให้เห็นสถานการณ์การเป็นหนี้สินได้อย่างเด่นชัด เมื่อสำรวจภาวะหนี้สินของชาวบ้านปรากฏผลดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 ภาวะหนี้สิน

	จำนวนครัวเรือน	จำนวนครัวเรือนที่เป็นหนี้สิน	ร้อยละของผู้เป็นหนี้สิน	จำนวนเงินที่เป็นหนี้สิน
รวย	6	4	67	140,840
ปานกลาง	21	20	95	513,560
ยากจน	19	19	100	493,297
รวม				1,147,697

ที่มา : การสำรวจหมู่บ้านปี พ.ศ. 2540

จากตารางจะเห็นว่าชาวบ้านเกือบทั้งหมดหมู่บ้านอยู่ในภาวะหนี้สิน ในสถานการณ์เช่นนี้ย่อมหมายความว่า การยืมซีพจากป่า เป็นทางออกที่สำคัญทางหนึ่งที่เหลืออยู่สำหรับชาวบ้าน

ความอับจนของการหารายได้นอกภาคเกษตร

เมื่อมีปัญหาในการปลูกข้าวกิน และเป็นหนี้สิน ชาวบ้านยังมีทางเลือกในการหารายได้ด้านอื่นๆ มาจุนเจือครอบครัวหรือไม่ ผู้วิจัยได้สำรวจจำนวนและที่มาของรายได้ของชาวบ้าน ปรากฏผลดังตารางที่ 2.5 ซึ่งพบว่ารายได้เฉลี่ยของชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้านอยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างต่ำ แม้จะเป็นกลุ่มคนรวยก็ยังนับว่ามีรายได้เฉลี่ยที่ค่อนข้างน้อยเมื่อคิดเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ โดยคิดเฉลี่ยได้ 2,755 บาทต่อเดือน ยังพบว่าที่มาของรายได้จากการปลูกพืชขายมีไม่มากนัก เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ไม่เคยปลูกข้าวขายมาก่อน ซึ่งเกิดจากการมีที่นาอันน้อย ส่วนในประเภทของพืชพาณิชย์ ที่ปลูกขายได้ก็มีไม่กี่ชนิดคือ ถั่วลิสง หอม กระเทียม เพราะต้องปลูกในที่นาซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย ประกอบกับขายไม่

ตารางที่ 2.5 จำนวนและที่มาของรายได้เงินสด (ต่อ 1 ปี)

สถานะ สภาพทาง เศรษฐกิจสังคม	จำนวน ครัวเรือน	ขายผลผลิต		ขาย สัตว์	ประ กอบ การเอง	ค้าขาย	การใช้แรงงาน					เก็บของจาก ป่า	เงินสงกลับ บ้าน	รวมเฉลี่ย
		ข้าว	พืชพา ณิธย์				ทอดผ้า	เย็บผ้า	ในภาค		นอกภาค เกษตร			
									เกษตร	นอกภาค เกษตร				
รวม	6	480 (1.4)	9120 (27.5)	5430 (16.4)	8210 (24.5)	2780 (8.4)	-	1537 (4.6)	1250 (3.7)	980 (2.9)	1030 (3.1)	100 (0.3)	2150 (6.5)	33063 (100)
ปาน กลาง	16	-	5130 (23.5)	7260 (33.2)	2630 (11.6)	-	130 (0.5)	890 (4.0)	740 (3.3)	1251 (5.7)	1520 (6.9)	375 (1.7)	1987 (9.1)	21803 (100)
ยากจน	21	-	2260 (12.1)	8872 (47.5)	-	-	-	630 (3.3)	733 (3.9)	1781 (9.5)	1836 (9.8)	893 (4.7)	1652 (8.7)	18657 (100)
รวมเฉลี่ย	46	480 (2.2)	4340 (20)	7750 (35.8)	2215 (10.2)	362 (1.6)	54 (0.2)	856 (3.9)	803 (3.6)	1458 (6.7)	1612 (7.4)	576 (2.7)	1855 (8.5)	21727 (100)

ที่มา : การสำรวจหมู่บ้านปี พ.ศ. 2540

หมายเหตุ 1. การประกอบกิจการเองได้แก่ รับจ้างสีข้าว รับจ้างเอนาโดยใช้ควายเหล็ก

2. รับจ้างในภาคเกษตร ได้แก่การรับจ้างไม่เร่มา โดยเฉพาะการรับจ้างเก็บดำโยเป็นรายได้สำคัญที่ชาวบ้านคงไปรับจ้างในบ้านหลวง

3. ขายสัตว์ได้แก่ ขายวัว-ควาย รวมถึงขายหมูด้วย แต่มีครอบครัวเดียวที่ขายหมู

4. ทอดผ้า เป็นการทอดผ้าไหมส่งบริษัทที่บ้านหลวง เย็บผ้าเป็นการเย็บผ้าโหลส่งบริษัทที่บ้านหลวง

ค่อยได้ราคานัก การค้าสัตว์ คือการเลี้ยงวัว-ควายเพื่อขาย เป็นอาชีพที่สำคัญของชาวบ้านกลุ่มที่ฐานะยากจน

ในด้านที่มาของรายได้นอกภาคเกษตร มีชาวบ้านเพียงสองท่านที่มีรายได้จากการค้าขาย โดยเป็นการเปิดร้านขายของชำเล็กๆในหมู่บ้าน การประกอบกิจการเองเพื่อทำธุรกิจการค้าต่างๆไม่ปรากฏในหมู่บ้าน การทำหัตถกรรมขายไม่ปรากฏ การรับจ้างเป็นช่างไม้ เป็นความสามารถพิเศษของชาวบ้านบางท่าน ในกลุ่มผู้หญิงจะรับจ้างทอผ้าและเย็บผ้า โดยรับงานมาจากผู้ประกอบการคนกลางที่อยู่ที่บ้านหลวง โดยจะทำงานเฉลี่ยวันละ 10 ชั่วโมง รายได้เฉลี่ยประมาณ 120 บาทต่อวัน ทั้งนี้ชาวบ้านไม่ได้รับค่าสวัสดิการหรือค่ารักษาพยาบาลใดๆ (พบว่าผู้หญิงหลายคนมีปัญหาเกี่ยวกับกระเพาะปัสสาวะและไตเนื่องจากนั่งทำงานเป็นเวลายาวนาน) นอกจากนี้จะเห็นว่าชาวบ้านมีสัดส่วนรายได้จากการรับจ้างและการส่งเงินกลับมาของลูกหลาน (ซึ่งออกไปรับจ้าง) ค่อนข้างสูง การรับจ้างดังกล่าวนี้เป็นการรับจ้างแรงงานในลักษณะการจ้างรายวัน จ่ายเงินตามเกณฑ์ค่าจ้างขั้นต่ำ (140 บาท/วัน ในปี 2540) อย่างไรก็ตาม มักจะเป็นงานที่ไม่มีหลักประกันความมั่นคง ไม่มีสวัสดิการแรงงาน ไม่มีการคุ้มครองสุขภาพและอุบัติเหตุ มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งเดินทางไปรับจ้างที่ไต้หวัน อย่างไรก็ตามต้องเป็นคนหนุ่มที่มีสุขภาพแข็งแรง ต้องเสียค่านายหน้าจำนวน 30,000 - 50,000 บาท

สถานการณ์ปลูกข้าวไม่พอกิน ภาวะหนี้สิน และความอับจนของการหารายได้นอกภาคเกษตรดังกล่าวมา เป็นภาวะกดดันในการดำรงชีวิต ทางออกของชาวบ้านจึงอยู่ที่การหันหน้าเข้าพึ่งพาป่า ซึ่งปรากฏทั้งในการพึ่งพาป่าในการลดรายจ่ายของครอบครัว เช่นการเข้าเก็บหาอาหาร ยา ไม้ใช้สอยสำหรับสร้างบ้าน และใช้เป็นไม้ฟืน รวมทั้งการใช้ป่าเป็นแหล่งหารายได้ โดยการเก็บหาอาหาร ยา หรือของป่าชนิดต่างๆออกมาขาย ภาวะการพึ่งพาป่ามีความแตกต่างกันตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมบ้าง โดยพบว่าในกลุ่มครอบครัวรวย จะพึ่งพาป่าในลักษณะเก็บมากินมาใช้ในครอบครัว แต่จะไม่เก็บมาขายหารายได้มากนัก ส่วนในกลุ่มครอบครัวยากจน นอกจากเก็บมากินมาใช้ในครอบครัวแล้ว ก็จะเก็บหาอาหาร และของป่าชนิดต่างๆออกมาขาย รวมทั้งจะใช้ที่ป่าในการเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งเป็นอาชีพเสริมที่สำคัญของกลุ่มคนจน (กลุ่มครอบครัวปานกลาง จะมีพฤติกรรมก้ำกึ่งระหว่างสองกลุ่มที่กล่าวมา) สถานการณ์เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่แรงกดดันในการใช้พื้นที่ป่า โดยในด้านหนึ่งการพึ่งพาป่าในปริมาณมากเกินกว่าสถานะสมดุลธรรมชาติ ทำให้เกิดการทำลายป่า ในขณะที่เดียวกันความต้องการพึ่งพาป่าของชาวบ้าน ก็สวนทางกับการควบคุมพื้นที่ป่าของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดแรงกดดันและความขัดแย้งทางสังคมสูงขึ้นด้วย

2.5 สรุป

ในบทนี้ได้แสดงให้เห็นการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนในที่ราบลุ่มหุบเขา ซึ่งมีกำเนิดขึ้นในที่ราบตอนกลาง โดยชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมปลูกข้าวได้สร้างเหมืองฝายและปรับเปลี่ยนที่ราบลุ่มให้เป็นที่นา พร้อมกับใช้ที่ดินดอนชายขอบเป็นที่ทำไร่ เก็บหาปัจจัยยังชีพ และเลี้ยงสัตว์ ชุมชนในที่ราบลุ่มตอนกลางได้ขยายตัวภายใต้บริบทการสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก คืออำนาจรัฐและการค้าขายกับต่างถิ่น การสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกในที่นี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนดั้งเดิมไม่เคยดำรงอยู่อย่างอิสระ ตามที่เชื่อกันในบางสำนักคิด การสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนำมาซึ่งปัจจัยทั้งในด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวก รัฐมีส่วนช่วยในการรักษาความสงบปลอดภัย ให้ความช่วยเหลือในการบุกเบิกเหมืองฝายเป็นผู้นำมาซึ่งรายได้ (จากการรับจ้างทำไม้ให้แก่บริษัทผู้ได้รับสัมปทานไม้) ในด้านลบ รัฐทำการเก็บภาษี ซึ่งมีจำนวนมากจนทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในการทำมาหากิน ในด้านการค้ากับต่างถิ่น แสดงให้เห็นว่าแม้ชุมชนจะมีเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นหลัก แต่ชุมชนก็มีการค้าขายกับภายนอกมานานแล้ว ชุมชนได้ขายสินค้าบางอย่างแก่ภายนอก ในขณะที่ซื้อสินค้าจำเป็นที่ผลิตไม่ได้จากภายนอกด้วย

การขยายตัวของชุมชนในที่ราบตอนกลางได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ๆ รวมทั้งชุมชนบ้านดง ชุมชนบ้านดงสามารถแบ่งพัฒนาการออกได้เป็น 3 ยุค จากยุคแรกคือยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นภาวะที่ชุมชนสามารถใช้พื้นที่ป่าทำกินได้อย่างอิสระ ปลอดภัยจากอำนาจควบคุมป่าของรัฐ และการมีอิทธิพลของระบบตลาด ทำให้ชาวบ้านสามารถบุกเบิกจับจองที่ราบลุ่ม ใช้ที่ดินยังชีพและทำไร่ และข้ามหุบเขาไปแสวงหาที่ไร่ให้สามารถปลูกข้าวได้อย่างพอเพียง ในยุคการพัฒนาของรัฐ เป็นยุคที่รัฐและระบบตลาดได้เข้ามามีอิทธิพลในชุมชนอย่างเด่นชัดมากขึ้น ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการใช้พื้นที่ป่าและความเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวบ้าน นับจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งได้ส่งผลเท่ากับเป็นการผลักดันชาวบ้านออกจากการพึ่งพาป่า การส่งเสริมพืชพาณิชย์ เท่ากับเป็นการดึงชาวบ้านเข้าสู่ระบบตลาด และการจัดรูปการถือครองที่ดินในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ที่ทำให้ที่ดินสามารถจัดการได้ง่ายเหมาะกับการเป็นปัจจัยการผลิตในระบบตลาด ส่วนยุคการแย่งชิงทรัพยากรเป็นยุคที่ปัญหาจากการผลิตจากยุคที่ผ่านมา ได้แสดงตัวอย่างเด่นชัดขึ้น ทั้งในภาวะข้าวไม่พอกิน การเป็นหนี้สินจากการผลิต การอับจนของการหารายได้นอกภาคเกษตร ทำให้เกิดแรงกดดันต่อการใช้ป่า ประกอบกับรัฐก็ได้หันมาเน้นนโยบายการอนุรักษ์ป่า ทำให้รัฐหวนกลับมาป่ามากขึ้น รวมทั้งมีกระแสการเก็งกำไรที่ดิน ทำให้คนภายนอกต้องการมากว่านซื้อที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านใช้ยังชีพร่วมกันในชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแรงกดดันให้เกิดความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่าสูงขึ้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคการแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าวนี้ จะได้วิเคราะห์โดยละเอียดในประเด็นปัญหาต่างๆ ในบทต่อไป